

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหาและปัญหา

งานพัฒนาชุมชนในชนบทเป็นงานสำคัญยิ่ง และเป็นนโยบายหลักของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 โดยถือว่างานพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการที่ต้องกระทำต่อเนื่อง และสืบต่อจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ซึ่งได้สิ้นสุดลงในขณะที่แผนพัฒนาชนบทกำลังขยายขอบเขตการดำเนินงานเป็นที่น่าพอใจครอบคลุมพื้นที่เป้าหมายทั่วประเทศ โดยได้ปรับกลยุทธ์ เป้าหมาย และมาตรการต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป เพื่อให้การพัฒนาชนบทเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพตรงตามเป้าหมาย สามารถแก้ปัญหาความยากจนในชนบท ยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนได้อย่างแท้จริง และสามารถกระจายความเจริญให้เกิดความสมดุลทั่วถึงมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ (คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. ม.ป.ป. : 341)

แผนพัฒนาชนบทในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 ประกอบด้วยแผนงาน 3 กลุ่มคือ กลุ่มแผนงานของหน่วยงานกระทรวงหลัก กลุ่มแผนงานสนับสนุนการมีส่วนร่วมขององค์กรประชาชนและภาคเอกชน และกลุ่มแผนงานบริหารการพัฒนาชนบท โดยเฉพาะกลุ่มแผนงานของหน่วยงานกระทรวงหลัก ได้แก่ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงอุตสาหกรรม และกระทรวงศึกษาธิการ (คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. ม.ป.ป. : 382-383) ซึ่งประกอบด้วย 5 แผนงาน ได้แก่ แผนงานปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน แผนงานเพิ่มผลผลิต แผนงานพัฒนาแหล่งน้ำ แผนงานสาธารณสุข และแผนงานส่งเสริมความรู้และการศึกษา โครงการภายใต้กลุ่มแผนงานดังกล่าวเป็นการประสานงานของแต่ละกระทรวง ซึ่งเป็นไปตามความต้องการของประชาชน กระทรวงศึกษาธิการเป็นกระทรวงหนึ่งที่รับผิดชอบงานการพัฒนาชุมชนในชนบทซึ่งได้กำหนดหลักการที่สำคัญในการพัฒนาชนบทไว้สองประการคือ ประการแรกเป็นหลักการโดยส่วนรวมที่จะต้องยึดหลักการพึ่งตนเองของประชาชน การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม

และการมีส่วนร่วมของประชาชน ประการที่สองเป็นหลักการโดยทั่วไปเน้นให้ประชาชนในชนบท มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และสามารถดำเนินการพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง (คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2529 ก : 5)

กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดกรอบนโยบายในการพัฒนาทั้งในระบบและนอกระบบ โรงเรียน เพื่อให้มีคุณภาพในเรื่องต่อไปนี้ (คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2529 ข : 3)

1. พัฒนาคอนให้มีความรู้พื้นฐาน เพื่อนำความรู้ไปประกอบอาชีพได้ตามความต้องการของแต่ละบุคคล แต่ละครอบครัว ตามความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น
2. พัฒนาคอนให้มีความรู้ ความเข้าใจ ในสิทธิหน้าที่ของพลเมืองดีอันพึงมีต่อชาติ บ้านเมือง มีคุณธรรม จริยธรรม และมีความรักหวงแหนแผ่นดินเกิด
3. พัฒนาคอนให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องสุขภาพอนามัย การป้องกันโรคภัย การบำรุงสุขภาพอนามัยให้สมบูรณ์
4. พัฒนาคอนให้มีความรู้ความเข้าใจ ในกระบวนการพัฒนาชนบท และมีทัศนคติที่ดี ต่องานพัฒนาชนบทของรัฐบาล ให้รู้จักใช้และบำรุงรักษาถาวรวัตถุและสาธารณสมบัติให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน

โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) เป็นโครงการหนึ่งของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ เกิดจากความจำเป็นที่ต้องการแก้ปัญหาความยากจนของประชาชนในชนบท และต้องการพัฒนาเขตชนบทให้บังเกิดผลอย่างจริงจังและได้กำหนดนโยบายพัฒนาชนบทอย่างต่อเนื่อง ที่ได้ดำเนินการตามขั้นตอน คือ ศึกษาสาเหตุและสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ กำหนดแผนงาน โครงการ กิจกรรม และหน่วยงานปฏิบัติ (คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2531 : 1) และเป็นโครงการที่ได้รับอนุมัติให้ดำเนินการต่อเนื่อง โดยขยายงานให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 เพราะโครงการนี้ได้เน้นการจัดโรงเรียนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาชนบทให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ โดยกำหนดภารกิจให้โรงเรียนประถม

ศึกษาตามเป้าหมายของโครงการทุกโรงเรียนในสังกัดทั้ง 72 จังหวัด สามารถให้บริการทางการศึกษา อาชีพ ศิลปวัฒนธรรม กีฬา นันทนาการ และข่าวสารแก่นักเรียนและประชาชนในท้องถิ่น โดยการระดมทรัพยากรทั้งหลายที่มีอยู่ในท้องถิ่นและจากการได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรอื่น ๆ (คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2529 ข : 55-56) โดยมีวัตถุประสงค์ 8 ประการของโครงการเพื่อให้โรงเรียนประถมศึกษาในหมู่บ้านพื้นที่เป้าหมายเป็นศูนย์กลางในการช่วยพัฒนาชุมชนในชนบท ดังนี้

1. ปรับปรุงการเรียนการสอนให้นักเรียนนำความรู้ไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและสังคม
2. ส่งเสริมให้ครูและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง สามารถดำเนินการสำรวจสภาพปัจจุบัน ปัญหา ความต้องการของชุมชน ให้เป็นแนวทางในการพัฒนาท้องถิ่นของชุมชนที่โรงเรียนรับผิดชอบ
3. เพื่อพัฒนาบุคลากรในท้องถิ่นให้มีความรู้ ความเข้าใจ ให้เกิดความตระหนัก และยอมรับความจำเป็นในการพัฒนาชุมชนโดยการพึ่งตนเอง
4. เพื่อให้โรงเรียนรู้จักคัดเลือกและพัฒนาผู้นำให้ได้ผู้นำที่มีความซื่อสัตย์ เสียสละ และมีคุณสมบัติของนักพัฒนา
5. เพื่อให้การศึกษาและประชาชนทั้งในและนอกระบบโรงเรียน ในด้านวิชาชีพที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น
6. เพื่อปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาให้เป็นแหล่งข่าวในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน
7. เพื่อปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาให้เป็นศูนย์ประสานงาน ตลอดจนบริการด้านวิชาการและวิชาชีพในการพัฒนาชนบท
8. เพื่อปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาให้เป็นศูนย์ส่งเสริมการกีฬา นันทนาการ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีในท้องถิ่น

จากการบรรยายพิเศษของอดีตเลขาธิการคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ นายสมชัย วุฒิปรีชา ได้มีความเห็นว่าโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาในเขตชนบทนี้ เป็นงาน

พัฒนาชุมชนชนบทตามหลักสูตรประถมศึกษาปีพุทธศักราช 2521 โดยกำหนดให้โรงเรียนประถมศึกษาที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่สำคัญ 3 ประการ คือ การขจัดความยากจน การขจัดการว่างงาน และจะต้องลดหนี้สินของประชาชน และยังให้ความเห็นว่าหน้าที่ของโรงเรียนมี 3 ประการ คือ การสอนนักเรียน การสอนพ่อแม่เด็กหรือผู้ปกครอง และการสอนประชาชนในหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังให้ความเห็นว่าไม่เฉพาะโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการเท่านั้นที่จะต้องสอนประชาชนและทำประโยชน์ให้ชุมชน โรงเรียนประถมศึกษานอกโครงการก็ควรปฏิบัติเช่นเดียวกับโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการ (คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2530 : 5-9)

การดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) รัฐบาลได้สนับสนุนกิจกรรมในโครงการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (2526-2529) โดยใช้งบประมาณพิเศษตั้งแต่ปีงบประมาณ 2526-2529 มีโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการปีละ 300 โรงเรียน ปี 2526 ใช้งบประมาณ 36 ล้านบาท ปี 2527-2528 ใช้งบประมาณปีละ 24 ล้านบาท ปี 2529 ใช้งบประมาณ 20 ล้านบาท การดำเนินงานโครงการในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (2530-2534) โดยใช้งบประมาณการจัดการศึกษาที่ได้รับจัดสรรเพื่อดำเนินงาน ในปีงบประมาณ 2530-2532 โรงเรียนเข้าร่วมโครงการปีละ 1,500 โรงเรียน งบประมาณปี 2530 จำนวน 20 ล้านบาท ปีงบประมาณ 2531 จำนวน 15 ล้านบาท และปี 2532 จำนวน 20 ล้านบาท (คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2531 : 43)

จะเห็นได้ว่าการดำเนินงานตามโครงการซึ่งต้องใช้งบประมาณจำนวนมากในแต่ละปีนั้น จึงต้องมีการประเมินผลโครงการว่าเป็นไปตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของโครงการเพียงใด การดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทมีความคาดหวังว่าหมู่บ้านหรือชุมชนชนบทจะต้องได้รับการพัฒนาจากการใช้กระบวนการทางการศึกษา บุคลากร ทรัพยากร วิธีการจากศูนย์ดำเนินงานหรือโรงเรียนประถมศึกษาในชุมชน ดังนั้นการประเมินผลโครงการจึงควรมีการประเมินอย่างน้อย 3 ประการ ดังนี้

1. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนตามจุดหมายของหลักสูตร

2. ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตัวนักเรียน

3. ความเปลี่ยนแปลงในชุมชน

การประเมินผลโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) ในระดับกรม ที่ผ่านมาสํานักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้ทำการประเมินผลโรงเรียนที่เริ่มดำเนินงานโครงการ 3 ครั้ง ดังนี้

1. การประเมินผลโรงเรียนที่ดำเนินงานโครงการปีงบประมาณ 2526-2527

2. การประเมินผลโรงเรียนที่ดำเนินงานโครงการปีงบประมาณ 2528-2529

3. การประเมินผลโรงเรียนที่ดำเนินงานโครงการปีงบประมาณ 2530-2531

จากการประเมินผลดังกล่าว สรุปผลได้ดังนี้

ครั้งที่ 1 การประเมินผลโรงเรียนที่ดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) ปีงบประมาณ 2526-2527 (คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2529 ค : 279-290)

การประเมินผลครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีประเมินผลแบบซีบีพี (CIPP Model) ของแดเนียล แอล. สตัฟเฟิลบีม (Daniel L. Stufflebeam) ซึ่งประกอบด้วย การประเมินสภาพแวดล้อม ปัจจัยเบื้องต้น กระบวนการ และผลผลิต ดังนี้

1. เพื่อเปรียบเทียบระหว่างก่อนเริ่มโครงการกับหลังเริ่มโครงการในด้านสภาพแวดล้อม ปัจจัยเบื้องต้น และผลผลิต

2. เพื่อศึกษาสภาพการณ์หลังเริ่มโครงการในด้านสภาพแวดล้อม ปัจจัยเบื้องต้น กระบวนการ และผลผลิต

3. เพื่อเปรียบเทียบสภาพแวดล้อม ปัจจัยเบื้องต้น กระบวนการ และผลผลิต ระหว่างตัวแปรต่อไปนี้ ศูนย์ อายุ ระดับการศึกษา วุฒทางการศึกษา ประสบการณ์ในการทำงาน และประสบการณ์ในการบริหาร

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน ครู ผู้สนับสนุน ผู้นำท้องถิ่น และประชาชน รวมกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 3,006 คน

จากการประเมินผลพบว่า

1. ผลการเปรียบเทียบระหว่างก่อนเริ่มโครงการกับหลังเริ่มโครงการพบว่า ด้านสภาพแวดล้อม ด้านปัจจัยเบื้องต้น และด้านผลผลิต โดยภาพรวมของแต่ละด้านปรากฏว่า หลังเริ่มโครงการดีกว่าก่อนเริ่มโครงการอย่างมีนัยสำคัญ

2. ผลการศึกษาสภาพการณ์หลังเริ่มโครงการพบว่า โดยภาพรวมปรากฏว่า ด้านสภาพแวดล้อมอยู่ในระดับดี ยกเว้นทางสภาพภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ และสื่อมวลชนอยู่ในระดับปานกลาง ด้านปัจจัยเบื้องต้นโดยภาพรวมและแต่ละด้านอยู่ในระดับปานกลาง ด้านกระบวนการและแต่ละด้านอยู่ในระดับปานกลาง ยกเว้นกิจกรรมนักเรียนอยู่ในระดับดี ด้านผลผลิตโดยภาพรวมการปฏิบัติงานตามโครงการตามวัตถุประสงค์อยู่ในระดับปานกลาง ยกเว้นด้านการปรับปรุงโรงเรียนให้เป็นแหล่งข่าวสารและให้เป็นศูนย์ส่งเสริมนันทนาการ การพัฒนาบุคลากร และการพัฒนาโรงเรียนให้เป็นศูนย์ประสานงานอยู่ในระดับดี ส่วนด้านความรู้ความคิดตามวัตถุประสงค์ของโครงการมีความเห็นว่ารลู่เป้าหมายเป็นอย่างดี และมีเจตคติที่ดีต่อโครงการ

3. ผลการเปรียบเทียบระหว่างตัวแปรต่าง ๆ พบว่า ด้านสภาพแวดล้อมโดยภาพรวมสภาพแวดล้อมของศูนย์ที่ 8 ดีกว่าศูนย์อื่น ๆ และศูนย์ที่ 10 มีสภาพแวดล้อมดีต่อกว่าศูนย์อื่น ๆ เกือบทุกด้าน ด้านปัจจัยเบื้องต้นโดยภาพรวมผู้บริหารโรงเรียนเห็นว่าศูนย์ที่ 8 และ 9 มีมากกว่าศูนย์ที่ 5 ส่วนครูเห็นว่าศูนย์ที่ 2 และศูนย์ที่ 8 มีมากกว่าศูนย์ที่ 1 ด้านกระบวนการโดยภาพรวมผู้บริหารโรงเรียนและครูเห็นว่าศูนย์ที่ 8 และศูนย์ที่ 2 ดีกว่า ศูนย์ที่ 6, 10 และ 1 ศูนย์ที่ 8 ดีกว่า ศูนย์ที่ 5 ด้านผลผลิตผู้บริหารโรงเรียนและครูมีความเห็นว่าโดยภาพรวมผลการปฏิบัติงานตามวัตถุประสงค์ของศูนย์ที่ 8, 11, 3 และ 9 ดีกว่า ศูนย์ที่ 1, 4 และศูนย์ที่ 6 ดีกว่า ศูนย์ที่ 1 ผู้สนับสนุนเห็นว่าศูนย์ที่ 3 ดีกว่า ศูนย์ที่ 1 ในด้านเจตคติประชาชนเห็นว่าศูนย์ที่ 6 มีเจตคติดีต่อกว่า ศูนย์ที่ 2 ผู้สนับสนุนกลุ่มอายุ 51-60 ปี 21-30 ปี และ 31-40 ปี มีเจตคติดีต่อกว่ากลุ่มอายุต่ำกว่า 21 ปี และประชาชนกลุ่ม 60 ปีขึ้นไป ผู้สนับสนุนกลุ่มอายุ 41-50 ปี มีเจตคติดีต่อกว่ากลุ่มอายุ 21-30 ปี ผู้สนับสนุนกลุ่มปริญญาตรีขึ้นไปมีเจตคติดีต่อกว่ากลุ่มที่จบ ป.4 และประชาชนกลุ่มที่จบ ม.ศ.5 หรือเทียบเท่าที่มีเจตคติดีต่อกว่าที่จบ ป.6-7 หรือเทียบเท่า

ครั้งที่ 2 การประเมินผลโรงเรียนที่ดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) ปีงบประมาณ 2528-2529 (คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, ม.ป.ป. : 258-293)

การประเมินครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีประเมินผลแบบซิปปี (CIPP Model) ของ แคนเน็ยล แอล. สตัฟเฟิลบีม ซึ่งประกอบด้วยเป็นการประเมินสภาพแวดล้อม ปัจจัยเบื้องต้น กระบวนการ และผลผลิต มีวัตถุประสงค์ทั่วไปเพื่อประเมินผลการดำเนินงาน โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) ปีงบประมาณ 2528-2529 โดยมีวัตถุประสงค์เฉพาะดังนี้

1. เพื่อเปรียบเทียบคุณลักษณะระหว่างก่อนเริ่มโครงการกับหลังเริ่มโครงการในระดับ ประเทศ ด้านสภาพแวดล้อม ปัจจัยเบื้องต้น และผลผลิต ของศูนย์ต่าง ๆ 11 ศูนย์
2. เพื่อศึกษาสภาพการณ์ หลังเริ่มโครงการในระดับประเทศ จากศูนย์ต่าง ๆ 11 ศูนย์ ในด้านสภาพแวดล้อม ปัจจัยเบื้องต้น กระบวนการ และผลผลิต
3. เพื่อเปรียบเทียบสภาพแวดล้อม ปัจจัยเบื้องต้น กระบวนการ และผลผลิตระหว่าง ศูนย์ต่าง ๆ หลังเริ่มโครงการ
4. เพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะ ด้านสภาพแวดล้อม ปัจจัยเบื้องต้น กระบวนการ และผลผลิตของศูนย์ต่าง ๆ ทั้ง 11 ศูนย์

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน ครู ผู้สนับสนุน ผู้นำท้องถิ่น และประชาชน รวมกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 3,076 คน คณะผู้ประเมินได้นำเครื่องมือประเมินผล โครงการ กศ.พช. ปี 2527 มาใช้และปรับปรุงให้อยู่ในเล่มเดียวกัน เก็บข้อมูล 38 จังหวัด จากการประเมินผลพบว่า

1. ผลการเปรียบเทียบสภาพแวดล้อม ปัจจัยเบื้องต้น และผลผลิตระหว่างก่อนและ หลังเริ่มโครงการดีกว่าก่อนเริ่มโครงการอย่างมีนัยสำคัญ
2. ผลการศึกษาสภาพการณ์หลังเริ่มโครงการพบว่า ด้านสภาพแวดล้อมรวม ด้าน การเมืองการปกครอง ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านอนามัยและสาธารณสุข อยู่ในสภาพ เหมาะสมมาก ด้านอื่น ๆ อยู่ในสภาพเหมาะสม ด้านปัจจัยเบื้องต้นรวมด้านปัจจัยเบื้องต้น ด้านคุณสมบัติของผู้ดำเนินการตามโครงการอยู่ในสภาพเหมาะสมมาก ด้านอื่น ๆ อยู่ในสภาพ เหมาะสม ด้านกระบวนการรวม ด้านกระบวนการแต่ละด้านดำเนินการได้ในระดับปานกลาง ด้านผลผลิตรวม และผลผลิตด้านการปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอน การปรับปรุงโรงเรียน

ให้เป็นแหล่งข่าวสาร และการปรับปรุงโรงเรียนให้เป็นศูนย์ส่งเสริมกีฬา นันทนาการ ศิลปวัฒนธรรม และประเพณี จัดได้ในระดับมาก ผลผลิตด้านอื่น ๆ จัดทำได้ในระดับปานกลาง

3. ผลการเปรียบเทียบระหว่างศูนย์ต่าง ๆ พบว่า สภาพแวดล้อมรวมและแต่ละด้าน ศูนย์ที่ 8 อยู่ในสภาพเหมาะสมกว่าศูนย์อื่น ๆ และศูนย์ที่ 10 อยู่ในสภาพเหมาะสมน้อยกว่าศูนย์อื่น ๆ เกือบทุกด้าน ด้านปัจจัยเบื้องต้นรวม และแต่ละด้านมีความแตกต่างกันไม่ค่อนเด่นชัด ด้านกระบวนการรวมแต่ละด้าน ศูนย์ที่ 4 ดำเนินการได้ดีกว่าศูนย์ที่ 11 ส่วนศูนย์อื่น ๆ ดำเนินการได้ในระดับปานกลาง แตกต่างกันไปไม่เด่นชัด ด้านผลผลิตตามวัตถุประสงค์ของโครงการ แต่ละด้านและผลผลิตรวมศูนย์ที่ 7 จัดทำได้มากกว่าศูนย์อื่น ๆ ศูนย์ที่ 5 จัดทำได้น้อยกว่าศูนย์อื่น ๆ เกือบทุกด้าน

4. ปัญหาจากการสอบถาม ได้แก่ ปัญหาการขาดแคลนน้ำดื่ม น้ำใช้ และน้ำที่ใช้ในการเกษตร โดยเฉพาะในหน้าแล้ง ราษฎรมีรายได้ต่ำ ผลผลิตทางการเกษตรขาดคุณภาพ ปัญหาการขาดแคลนงบประมาณ ปัญหาครู ผู้นำท้องถิ่น ไม่มีความรู้ความเข้าใจในโครงการ คุรขาดความรู้ในการสอนวิชาชีพ การประสานงานกับหน่วยงานอื่นยังมีน้อยและการขาดการนิเทศติดตามผลอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ปัญหาการทำกิจกรรมไม่ครบวงจร

ครั้งที่ 3 การประเมินผลโรงเรียนที่ดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) ปีงบประมาณ 2530-2531 (คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2532 ก : 68-74)

การประเมินผลโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) ปีงบประมาณ 2530-2531 เป็นการประเมินทั้งระบบเกี่ยวกับ สภาพแวดล้อม ปัจจัยเบื้องต้น กระบวนการดำเนินงาน ผลผลิต และผลกระทบ มีวัตถุประสงค์เฉพาะดังนี้

1. เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินงานของโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) ในด้านสภาพแวดล้อม ปัจจัยเบื้องต้น กระบวนการ และผลกระทบ
2. เพื่อศึกษาปัญหาความต้องการ และแนวทางแก้ไขในการดำเนินงานตามโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.)

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ได้แก่ กลุ่มผู้บริหาร และครูผู้สอน กลุ่มผู้สนับสนุนโครงการ และกลุ่มบุคคลในชุมชน รวมทั้งสิ้น 3,624 คน

จากการประเมินผล พบว่า

1. ผลการศึกษาสภาพการดำเนินงานโครงการพบว่า ด้านสภาพทั่วไปและปัจจัยเบื้องต้น มีความเห็นว่า มีแหล่งน้ำดื่ม น้ำใช้ตามธรรมชาติเพียงพอ ปริมาณของที่ดินสำหรับการเกษตรเพียงพอ ส่วนแหล่งน้ำสำหรับการเกษตรไม่เพียงพอ การคมนาคม และไฟฟ้ามีอย่างเพียงพอ ด้านปัจจัย ด้านการดำเนินงาน มีความเห็นว่า บุคลากรในการดำเนินงานตามโครงการในระดับโรงเรียนมีความรู้ความสามารถอยู่ในระดับมากทุกด้าน ด้านงบประมาณ มีความเห็นว่า งบประมาณเพื่อการดำเนินงานโครงการอยู่ในระดับน้อย ส่วนครูผู้สอนมีความเห็นว่า อยู่ในระดับปานกลาง ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่ เอกสารคู่มือ หนังสือและวารสาร วัสดุ อุปกรณ์ และเครื่องมือเครื่องใช้ สำหรับการฝึกวิชาชีพ วัสดุอุปกรณ์ดนตรี กีฬา และนันทนาการมีอยู่ในระดับน้อย

กระบวนการการดำเนินงาน ผู้บริหารและครูผู้สอนมีความเห็นว่า โดยส่วนรวมอยู่ในระดับดี กลุ่มผู้สนับสนุนโครงการมีความเห็นว่า กระบวนการดำเนินงาน ด้านบริหารโครงการอยู่ในระดับดี ส่วนการประสานงาน การนิเทศและการบริหารอยู่ในระดับปานกลาง กลุ่มบุคคลในชุมชนมีความเห็น โดยส่วนรวมอยู่ในระดับมาก แต่การดำเนินงานจัดกิจกรรมการเรียนการสอนส่งเสริมวิชาชีพของชุมชนในห้องถิ่นของคณะครูอยู่ในระดับน้อย

ผลการดำเนินงาน ผู้บริหารและครูผู้สอนมีความเห็น ในเรื่องการจัดการเรียนการสอนเพื่อสนองวัตถุประสงค์ทั้ง 8 ข้อ ส่วนใหญ่อยู่ในระดับดี ยกเว้นการปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาให้เป็นศูนย์ประสานงาน ตลอดจนบริการด้านวิชาการ และอาชีพเพื่อพัฒนาชุมชน ดำเนินงานอยู่ในระดับพอใช้

ผลกระทบของการดำเนินงาน กลุ่มผู้บริหารและครูผู้สอน และกลุ่มบุคคลในชุมชนมีความเห็นว่า การดำเนินงานตามโครงการ มีผลทำให้เกิดความสามัคคีและการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ส่งเสริมให้ชุมชนมีอาชีพเสริม ประชาชนมีการ ลด ละ เลิกอบายมุข

2. ปัญหาและความต้องการ ผู้บริหารและครูผู้สอน มีความเห็นว่า ความรู้ความสามารถของบุคลากร และประชาชนในห้องถิ่นมีปัญหาในระดับน้อย ปัญหาด้านงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ และสิ่งอำนวยความสะดวก มีปัญหาในระดับปานกลาง ผู้สนับสนุนมีความเห็นว่า

ปัญหาด้านประชาสัมพันธ์ยังขาดความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นปัญหาในระดับปานกลาง บุคคลในชุมชนมีความเห็นว่ามีปัญหาอยู่ในระดับน้อยทุกรายการ และมีความต้องการในระดับมาก ในการดำเนินงานทุกรายการ โดยเฉพาะการให้บุตรหลานออกมาประกอบอาชีพ การบริการด้าน อาคารสถานที่ และให้ครูมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมที่ท้องถิ่นจัดขึ้น

จากการประเมินผลโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) ทั้งสามครั้ง เป็นการประเมินทั้งระบบ ประกอบด้วย การประเมินสภาพแวดล้อม มีปัจจัยเบื้องต้น กระบวนการ และผลผลิตหรือผลการดำเนินงาน โดยเฉพาะในปีงบประมาณ 2530-2531 ได้มีการประเมินผลกระทบของโครงการที่มีต่อชุมชนด้วย

จะเห็นได้ว่าการประเมินโครงการที่จะได้ทราบถึงผลประโยชน์ที่ชุมชนได้รับในการ พัฒนาด้านต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์ของโครงการมีน้อย กล่าวคือ การประเมินผลด้านผลผลิต หรือการดำเนินงาน ส่วนใหญ่จะเป็นการประเมินกิจกรรมที่นักเรียนหรือครูปฏิบัติในโรงเรียน และการประเมินสภาพแวดล้อมและสภาพทั่วไปก่อนเริ่มโครงการและหลังเริ่มโครงการ ซึ่ง เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน แต่เป็นการประเมินอย่างกว้างเกินขอบเขตของวัตถุประสงค์ ของโครงการที่ประชาชนจะได้รับ มีเฉพาะการประเมินในปีงบประมาณ 2530-2531 ได้ มีการประเมินผลกระทบของโครงการ แต่ไม่แยกให้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ 8 ประการ ของโครงการ

ผลจากการประเมินดังกล่าว โดยภาพรวมของประเทศในการประเมินผลปี 2526-2527 และปี 2528-2529 ได้มีการเปรียบเทียบการปฏิบัติงานของศูนย์ต่าง ๆ เฉพาะปี 2526-2527 พบว่า การดำเนินงานของศูนย์ที่ 1 ประกอบด้วย จังหวัดสงขลา สตูล พัทลุง ปัตตานี และนครศรีธรรมราช ยังไม่เป็นที่น่าพอใจนัก เนื่องจากผลจากการดำเนินงาน โครงการด้อยกว่าศูนย์อื่น ๆ

จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นจังหวัดหนึ่งใน 38 จังหวัด ที่ได้ประกาศเป็นจังหวัด ยากจนของประเทศ มีขนาดพื้นที่มากเป็นอันดับสองของภาคใต้ มีประชาชน 1,385,406 คน และเป็นจังหวัดที่มีปัญหาต่าง ๆ มากมาย (นครศรีธรรมราช, 2532 : 8) โดยเฉพาะพื้นที่ ลุ่มน้ำปากพนัง เป็นพื้นที่ในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช มีพื้นที่ 1.7 ล้านไร่ มีประชากร

385,146 คน ครอบคลุมพื้นที่บริเวณอำเภอปากพนัง เขียวใหญ่ หัวไทร ชะอวด และบาง ส่วนของอำเภอเมืองและร่อนพิบูลย์ ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมที่ยากจนที่สุดใน ภาคใต้ ยังผลให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมาอีก (กองทัพภาคที่ 4 และจังหวัดนครศรีธรรมราช, 2531 : 1)

ปัญหาสำคัญของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง สรุปได้ดังนี้ (กองทัพภาคที่ 4 และจังหวัด นครศรีธรรมราช, 2531 : 44-48)

1. ด้านเศรษฐกิจ

ประชาชนส่วนใหญ่ยากจน ประกอบอาชีพเกษตรกรรมรายได้เฉลี่ยต่อคน 3,449 บาท/ปี มีหนี้สินร้อยละ 33 ของครัวเรือนเกษตรกร มีการว่างงานระหว่างรอการ เก็บเกี่ยวและหลังฤดูการเก็บเกี่ยวเป็นจำนวนมาก

2. ด้านสังคมและประชากร

ปัญหาสุขภาพอนามัย ประชากรเจ็บป่วยค่อนข้างสูง ซึ่งมีสาเหตุ ได้แก่ การมีน้ำสะอาดดื่มไม่เพียงพอ ขาดส้วม และการจัดบ้านเรือนไม่ถูกสุขลักษณะ และปัญหาไม่ สะดวกในการใช้บริการของสถานอนามัย หรือโรงพยาบาล ต้องใช้เวลาในการเดินทางเป็นเวลา 1-2 ชั่วโมง

ปัญหาการวางแผนครอบครัว ยังมีบางส่วนของพื้นที่ใช้บริการคุมกำเนิดต่ำกว่า เกณฑ์เฉลี่ยของประเทศ

ปัญหาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีสถิติการจับกุมและดำเนินคดีอยู่ ในระดับที่ไม่น่าพอใจ และเป็นปัญหาที่เป็นอุปสรรคในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะ การประกอบอาชีพ และการดึงดูดการลงทุนในพื้นที่

ปัญหาอบายมุข ประชากรในพื้นที่มักจะมีกรณีพิพาทเกี่ยวกับเรื่องการเล่นพนัน และเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

ปัญหาการรวมกลุ่มในการพัฒนาชุมชนของตนเอง ประชาชนมีประสบการณ์ ในการทำงานรวมกลุ่มน้อยมาก มีประมาณร้อยละ 3 ของประชากรทั้งหมด

3. ด้านทรัพยากรและโครงสร้างพื้นฐาน

ดิน มีสภาพเป็นดินเหนียว ระบายน้ำไม่ดี มีน้ำท่วมขังในฤดูฝน และในฤดูแล้ง ดินแห้งแตกกระแหง ทำให้ปลูกข้าวได้อย่างเดียว มีปัญหาดินเค็ม ดินเปรี้ยว และดินทรายจัดในบางพื้นที่

ป่าไม้ เป็นป่าหมดสภาพถูกบุกรุกทำลาย ได้แก่ ป่าชายเลน เช่น บุกรุกทำนาทุ่งที่อาศัย ป่าบก ถูกบุกรุกจับจองเป็นที่ทำกินและตั้งบ้านเรือน ป่าพรุ มีการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อหาสัตว์ป่า

ชลประทาน มีเฉพาะพื้นที่ลุ่มน้ำตอนล่าง เป็นการดำเนินการเพื่อป้องกันน้ำเค็ม ระบายน้ำส่วนเกิน และเก็บกักน้ำในลำคลอง เพื่อการเกษตร และปัญหาสำคัญของชลประทานคือ ไม่สามารถป้องกันน้ำเค็มหนุนเข้ามาในแม่น้ำปากพนัง ไม่สามารถป้องกันน้ำท่วมได้และขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง

การคมนาคม โดยทั่วไปไม่สะดวก เนื่องจากบางพื้นที่ของกลุ่มน้ำยังไม่มียถนนเข้าถึง และถนนที่มีอยู่ไม่สามารถใช้ได้ทุกฤดูกาล เนื่องจากเป็นถนนดิน

จากการดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) มีเฉพาะการประเมินผลครั้งที่ 3 ปีงบประมาณ 2530-2531 ได้มีการประเมินผลกระทบของโครงการพบว่า การดำเนินงานโครงการทำให้เกิดความสามัคคี และการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ส่งเสริมให้ชุมชนมีอาชีพเสริม และประชาชนมีการ ลด ละ เลิก อบายมุข แต่วัตถุประสงค์การดำเนินงานโครงการนั้น มีขอบเขตที่กว้างกว่าที่ได้ประเมินและเห็นว่าการประเมินผลกระทบของโครงการเป็นการประเมินผลสำเร็จจากโครงการว่าชุมชนได้รับผลประโยชน์เพียงใด เฉพาะการดำเนินงานในแต่ละพื้นที่ควรที่จะมีการประเมินผลกระทบเพื่อทราบผลการดำเนินงานและเป็นประโยชน์ในการกำกับ ติดตาม และนิเทศของหน่วยงานที่รับผิดชอบ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนในพื้นที่นั้น ๆ มากที่สุด

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) เป็นโครงการหนึ่งที่ได้ร่วมแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของประชาชนในชนบท โดยเน้นการจัดโรงเรียนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาชนบทให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ สามารถให้บริการทางการ

ศึกษา อาชีพ ศิลปวัฒนธรรม กีฬา นันทนาการ และข่าวสารแก่นักเรียนและประชาชนในท้องถิ่นตามวัตถุประสงค์ 8 ประการของโครงการ และจากเหตุผลที่กล่าวข้างต้น การประเมินผลโครงการในปีงบประมาณต่าง ๆ ยังไม่ได้ศึกษาผลกระทบของโครงการที่มีต่อการพัฒนาชุมชนในชนบทในเขตบริการของโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการว่า ประชาชนได้รับผลประโยชน์ในการดำเนินงานโครงการมากน้อยเพียงใด ตามวัตถุประสงค์ของโครงการ และโครงการนี้รัฐบาลอนุมัติให้ดำเนินการต่อเนื่องในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (2530-2534) เพื่อให้ครอบคลุมพื้นที่ในชนบทมากที่สุด และเป็นโครงการที่ได้รับงบประมาณมากโครงการหนึ่ง ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญที่ต้องการศึกษาว่าผลการดำเนินงานตามโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) นี้ มีผลต่อการพัฒนาชุมชนในชนบทมากน้อยเพียงใด จึงวิจัยเรื่อง ผลกระทบของโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนชนบท และผู้วิจัยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่หมู่บ้านเขตบริการของโรงเรียนประถมศึกษาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช เนื่องจากเห็นว่าพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเป็นพื้นที่ที่ยากจนที่สุดของจังหวัดนครศรีธรรมราช และจำเป็นจะต้องเร่งพัฒนาพื้นที่ดังกล่าวโดยเร่งด่วนในทุกด้าน

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่อง ผลกระทบของโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนในชนบท ศึกษาเฉพาะพื้นที่ของหมู่บ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้วิจัยได้นำเสนอตามลำดับ ต่อไปนี้

1. การพัฒนาชุมชน และการศึกษากับการพัฒนาชุมชน
2. บทบาทและหน้าที่ของโรงเรียนและครูประถมศึกษาที่มีต่องานพัฒนาชุมชน
3. โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.)
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. การพัฒนาชุมชนและการศึกษากับการพัฒนาชุมชน

งานการพัฒนาชุมชนได้มีการจัดทำกันมาเป็นเวลานานในประวัติศาสตร์ของมนุษย อาจถือได้ว่าการพัฒนาชุมชนเกิดขึ้นพร้อมกับการรวมตัวกันเป็นชุมชน หรือสังคมซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงของสังคมมนุษย์โดยมิได้ตั้งใจให้เกิดซึ่งเรียกว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม (Social and Cultural Change) ส่วนการเปลี่ยนแปลงที่มนุษย์ตั้งใจให้เกิดขึ้นเรียกว่า การพัฒนาชุมชน (Community Development) (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2526 : 3) การพัฒนาชุมชนในประเทศไทยได้มีการบันทึกเป็นหลักฐานแน่ชัดตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ซึ่งได้มีงานการพัฒนาอย่างจริงจังในด้านต่าง ๆ เช่น การพัฒนาจิตใจ การก่อสร้าง เกษตร และอุตสาหกรรม สมัยกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พ.ศ.1919 ได้แบ่งการปกครองออกเป็นจตุสดมภ์ มี เวียง วัง คลัง และนา ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์งานการพัฒนาชุมชนมีบทบาทมากขึ้นหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินแบบอารยประเทศ ได้มีการจัดตั้งกระทรวง ทบวง กรม ขึ้นบริหารราชการเมื่อ พ.ศ.2435 และเมื่อสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีมหาดไทยทรงตระหนักว่า การที่จะปกครองประเทศให้มีความเจริญรุ่งเรืองนั้น จำเป็นต้องทำนุบำรุงบ้านเมืองและราษฎรให้มีอาชีพเป็นหลักเป็นฐาน มิใช่เพียงแต่การรักษาความสงบโดยการปราบโจรผู้ร้ายแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น จึงเห็นว่าสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเป็นผู้วางรากฐานในการเปลี่ยนแนวความคิดทางการปกครอง จากคติเก่าสู่คติใหม่ได้ กำหนดไว้ในกฎหมาย เช่น พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ พ.ศ.2457 ซึ่งถือเป็นรากฐานในการพัฒนาชนบทไทย (พัณณ์ สุจ้านงค์ และคนอื่น ๆ, 2524 : 13)

การพัฒนาชุมชน เป็นวิธีการหนึ่งที่ประเทศกำลังพัฒนาในหลายประเทศได้นำมาใช้ในการพัฒนาประเทศ ซึ่งอาจจะมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป เช่น ประเทศศรีลังกา มาเลเซีย เรียกว่า การพัฒนาชนบท ประเทศปากีสถานเดิมเรียกว่า โครงการพัฒนาเกษตรและอุตสาหกรรมของหมู่บ้าน ปัจจุบันเรียกว่า ประชาธิปไตยมูลฐาน ประเทศพม่า หรือเมียนมาร์ชื่อปัจจุบัน เดิมเรียกว่า มวลชนศึกษา ต่อมาเรียกว่า โครงการพัฒนาชุมชน ประเทศจีนได้หันเรียกว่า การบูรณชนบท ประเทศอินโดนีเซีย เรียกว่า สวัสดิการชุมชน องค์การสหประชาชาติและประเทศไทย

เรียกว่า การพัฒนาชุมชน ซึ่งในปัจจุบันนี้ได้มีองค์กรต่าง ๆ มาใช้คำว่า การพัฒนาชนบทมากขึ้น (วันรักษ์ มิ่งมณีนาคนิ, 2531 : 10)

จะเห็นได้ว่าประเทศไทยเราได้เห็นความสำคัญในการพัฒนาชนบทโดยนำวิธีการพัฒนาชุมชนมาใช้ และได้มีหน่วยงานเฉพาะของรัฐทำหน้าที่นี้ คือ กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย นอกจากนี้ก็มีหน่วยงานของกระทรวงหลัก และองค์กรพัฒนาเอกชนได้ร่วมกันพัฒนาชนบทโดยใช้วิธีการพัฒนาชุมชนซึ่งได้ดำเนินการกันอย่างจริงจังในปัจจุบัน

1.1 ความหมาย ปรัชญา แนวคิด และหลักการของการพัฒนาชุมชน

1.1.1 ความหมายของการพัฒนาชุมชน การพัฒนาชุมชน (Community Development) เป็นคำที่ประกอบด้วยคำสองคำคือ "พัฒนา" และ "ชุมชน"

คำว่า พัฒนา (Development) ได้มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526 : 6) ให้ความหมายการพัฒนาว่า เป็นสิ่งที่ต้องการเปลี่ยนแปลง และเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีเป้าหมายแน่นอนมีมนุษย์ทำให้เกิดขึ้น เป็นผู้กำหนดทิศทางและอัตราของการเปลี่ยนแปลงว่าให้มีความเร็วช้าตามที่ต้องการ

เนลสัน เรมเซ และเวอร์เนอร์ (Nelson, Ramsey & Verner) นักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน ได้ให้ความหมายการพัฒนาว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงจากสิ่งที่คิดว่ามีความปรารถนาน้อยกว่าไปสู่สิ่งที่คิดว่ามีความปรารถนามากกว่า (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2526 : 6)

และ ที.อาร์.แบทแทน (T.R. Batten) ผู้เชี่ยวชาญด้านพัฒนาชุมชนชาวอังกฤษให้ความหมายการพัฒนาอย่างกะทัดรัดว่า การพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2526 : 5)

จึงรวมความได้ว่า "พัฒนา" หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการกำหนดของมนุษย์จากสภาพที่เป็นอยู่เดิมให้ดีขึ้นจากเดิม

คำว่า ชุมชน (Community) ได้มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

มาร์วิน อี. โอลเซน (Marvin E. Olsen, 1968 : 91) ให้ความหมายของชุมชนว่า เป็นองค์การทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นหนึ่ง และสมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการพื้นฐานส่วนใหญ่ได้ และสามารถแก้ปัญหาละเอียดในชุมชนเองได้

ดารา ทีปะปาล (2521 : 6-7) ได้สรุปความหมายของคำว่า "ชุมชน" ว่า จะต้องประกอบด้วย

1. คน
2. ความสนใจของคน
3. อาณาบริเวณ
4. ความสัมพันธ์ของสมาชิก

เช่นเดียวกันกับ ไพรด์นั้ เคชเชรินทร์ (2524 : 3) ได้ให้ความเห็นว่า ชุมชนจะต้องประกอบด้วยกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันในบริเวณเดียวกันภายใต้ข้อกำหนดกฎหมายหรือข้อบังคับเดียวกัน และมีความสนใจในเรื่องต่าง ๆ ร่วมกันด้วยความสมัครใจ

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าชุมชนเป็นที่อยู่ร่วมกันของประชาชนที่มีข้อตกลงในการปฏิบัติร่วมกันในพื้นที่หนึ่ง ๆ

ความหมายของคำว่า "การพัฒนาชุมชน" (Community Development)

จากการรวมความหมายของคำว่า "พัฒนา" และ "ชุมชน" และนักวิชาการได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชน ดังนี้

ไอ.ซี.แจคสัน (J.C. Jackson) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนว่าการพัฒนาชุมชนนั้นเราไม่สามารถตีความหมายให้เป็นที่พอใจได้ถ้าพูดในด้านเนื้อหาสาระ เพราะเป็นปัญหาเกี่ยวกับวิธีการกระทำมากกว่าตัวงานที่กระทำจริง เช่น การสร้างถนน โรงพยาบาล หรือโรงเรียน อาจจะเป็นการพัฒนาชุมชนหรือไม่ใช่ก็ได้ ปัญหานี้จะตอบได้ก็ต่อเมื่อเรารู้ว่างานนั้นกระทำไปโดยวิธีใด (ดารา ทีปะปาล, 2521 : 75)

จากความหมายนี้ จะเห็นว่าเป็นการให้ความหมายที่ให้ความสำคัญของวิธีการปฏิบัติงานพัฒนาว่า การพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการหนึ่งในการพัฒนารูปแบบต่าง ๆ

และเช่นเดียวกัน ที.อาร์.แบทเทิน (T.R. Batten) ผู้เชี่ยวชาญการพัฒนาชุมชนชาวอังกฤษ ให้ความหมายว่า การพัฒนาชุมชน หมายถึง การทำงานกับประชาชนมากกว่าจะทำงานเพื่อประชาชน (ดารา ทีปะปาล, 2521 : 75)

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการ และผู้เชี่ยวชาญในงานการพัฒนาชุมชนของไทยหลายท่านได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนซึ่งนำเสนอ ดังนี้

สุเทพ เชาวลิต (2524 : 18) ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาความคิด และความสามารถของประชาชนเพื่อการทำงานร่วมกันของประชาชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐเพื่อการพัฒนาตนเองและชุมชนให้มีความก้าวหน้าในทางเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา อนามัย และขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม และเพื่อนำไปสู่ความมั่นคงของประเทศในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย

เช่นเดียวกันกับ จีรพรหม กาญจนจิตร (2525 : 19) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนว่า เป็นขบวนการซึ่งดำเนินไปด้วยการร่วมกำลังของราษฎรกับเจ้าหน้าที่ของรัฐเพื่อสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ให้เจริญยิ่งขึ้นและการผสมผสานเข้าเป็นชีวิตของชาติและเพื่อให้ประชาชนสามารถอุทิศตนเองเพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติได้อย่างเต็มที่

ในทำนองเดียวกัน วันรักษ์ มิ่งมณีนาถ (2531 : 6) ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนว่า เป็นขบวนการที่มุ่งส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในทุก ๆ ด้าน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่มและมีส่วนร่วมในการพัฒนาทุกขั้นตอนด้วยการพึ่งตนเองให้มากที่สุด และยอมรับความช่วยเหลือจากภายนอกตามความจำเป็น

ส่วน สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526 : 10) ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพที่เป็นอยู่ไม่พึงประสงค์ไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ที่พึงปรารถนา หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงชุมชนโดยมีการวางแผน (Planned Community Change)

จากการให้ความหมายของผู้รู้ในการพัฒนาชนบท หรืองานการพัฒนาชุมชนรวมความได้ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการที่จะพัฒนาความคิดความสามารถของคนในการทำงานร่วมกับผู้อื่นเพื่อการพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของตนเองให้ดีขึ้น

นอกจากนี้ความหมายของ การพัฒนาชุมชนมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

จากที่ประชุมผู้เชี่ยวชาญงานการพัฒนาที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ พ.ศ. 2491 ให้ความหมายว่า การพัฒนาชุมชนคือ ขบวนการที่กำหนดขึ้นเพื่อส่งเสริมความเป็นอยู่ของชุมชน

ส่วนรวมให้ดีขึ้นด้วยการให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง และหากเป็นไปได้ก็ควรเป็นความคิดริเริ่มของชุมชนเอง หากความคิดริเริ่มเช่นนั้นไม่อาจเกิดขึ้นได้ก็ต้องใช้วิธีการกระตุ้นและเร่งเร้าให้ประชาชนเกิดความคิดริเริ่มขึ้นมา ทั้งนี้เพื่อให้กระบวนการนี้ได้รับการตอบสนองจากประชาชนด้วยความกระตือรือร้นอย่างแท้จริง (ดารา ทีปะปาล, 2521 : 72)

องค์การสหประชาชาติได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ในหนังสือ Social Progress Through CD. ปี 2498 ไว้ดังนี้

การพัฒนาชุมชนเป็นกรรมวิธีที่มุ่งสร้างความเจริญด้านเศรษฐกิจและสังคมให้แก่ชุมชนส่วนรวมอย่างแท้จริง และให้ชุมชนได้ใช้ความคิดริเริ่มของตนเองอย่างเต็มที่ อีกความหมายหนึ่งขององค์การสหประชาชาติยึดถืออยู่เพื่อเป็นมาตรฐานการพัฒนาชุมชน การพัฒนาชุมชนคือ กระบวนการซึ่งดำเนินไปด้วยการร่วมกำลังของราษฎรกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลเพื่อการปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ให้เจริญยิ่งขึ้นและเกิดการผสมผสานเข้าเป็นชีวิตของชาติ เพื่อให้ราษฎรสามารถอุทิศตนเองเพื่อความก้าวหน้าของประเทศได้อย่างเต็มที่ (ดารา ทีปะปาล, 2521 : 73)

1.1.2 ปรัชญาของการพัฒนาชุมชน

การดำเนินงานพัฒนาชุมชน ถือว่าพลังสำคัญที่จะบันดาลให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายนั้นจะต้องมาจากประชาชน เพราะเชื่อว่าประชาชนทุกคนมีพลังความสามารถและปรารถนาที่จะปรับปรุงวิถีการดำรงชีวิตของตนให้มีมาตรฐานสูงขึ้น ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนจึงยึดถือว่าถ้าเรายังช่วยให้ประชาชนได้บรรลุถึงความปรารถนาหรือความสุขในชีวิตให้มากเท่าใดก็ยิ่งเป็นสิ่งที่ดีงาม และการช่วยเหลือในลักษณะนี้ถือว่าเป็นหน้าที่ของเพื่อนมนุษย์ในสังคมด้วยกัน (สุเทพ เชาวลิต, 2524 : 32-33)

หลักปรัชญาอันเป็นมูลฐานของงานพัฒนาชุมชน พอสรุปได้เป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้ (ฟิล์ม บุนยรัตพันธุ์, 2517 : 1)

1. บุคคลแต่ละคนย่อมมีความสำคัญ และมีเอกลักษณ์ที่ไม่เหมือนกันจึงมีสิทธิ์อันพึงได้รับการปฏิบัติด้วยความยุติธรรมอย่างบุคคลมีเกียรติในฐานะที่เป็นเพื่อนมนุษย์บุุคคลหนึ่ง
2. บุคคลย่อมมีสิทธิ์ และสามารถที่จะกำหนดวิถีการดำรงชีวิตของตนไปในทางที่ต้องการ

3. บุคคลแต่ละคนถ้ามีโอกาสแล้วย่อมมีความสามารถที่จะเรียนรู้ เปลี่ยนแปลงทัศนคติความประพฤติปฏิบัติ และการพัฒนาขีดความสามารถให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมสูงชันได้

4. มนุษย์ทุกคนมีพลังในเรื่องความคิดริเริ่ม ความเป็นผู้นำ และแนวความคิดใหม่ ๆ ซึ่งซ่อนเร้นอยู่และพลังความสามารถเหล่านี้สามารถเจริญเติบโตและนำออกมาใช้ได้ถ้าพลังที่ซ่อนเร้นได้รับการพัฒนา

5. การพัฒนาพลังขีดความสามารถของชุมชนในทุกด้านเป็นสิ่งที่ยังปรารถนาของชุมชน มีความสำคัญยิ่งต่อชีวิตของบุคคล ชุมชน และรัฐ

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนตั้งอยู่บนรากฐานของความศรัทธาในตัวคนในเรื่องต่อไปนี้

1. ศรัทธาในตัวคนว่าเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญมากที่สุด สามารถที่จะพัฒนาตนเองให้ดีขึ้นได้ถ้ามีโอกาส

2. ศรัทธาในเรื่องความยุติธรรมของสังคมโดยยึดมั่นการบังคับความขัดแย้งและความเหลื่อมล้ำต่ำสูงในสังคม

3. ความเชื่อที่ว่า ความไม่รู้ ความต้อตึง และการใช้กำลังบังคับเป็นอุปสรรคที่สำคัญยิ่งต่อความสำเร็จในการพัฒนา

วิรัช เตียงหงษากุล (2529) ได้รวบรวมปรัชญาของการพัฒนาชุมชนตามแนวความคิดของนักปรัชญาตะวันตกไว้ 7 ประการดังนี้

1. คนเป็นสัตว์ประเสริฐที่มีค่า และสำคัญที่สุด โดยยึดถือว่าการเริ่มต้นของการพัฒนานั้นเริ่มที่ "คน" จุดหมายปลายทางของการพัฒนาคือ "การพัฒนาคน"

2. คนเป็นสัตว์โลกที่พัฒนาได้ดีที่สุด มาจากความเชื่อที่ว่าในบรรดาสัตว์โลกทั้งหลายนั้นคนสามารถพัฒนาให้มีทั้งคุณภาพและคุณธรรมให้อยู่ในตัวได้มากที่สุด

3. การรวมกลุ่ม (Grouping) ซึ่งหมายถึง การพัฒนาชุมชนนั้นต้องอาศัยการรวมกลุ่มและทำงานเป็นกลุ่ม มาจากความเชื่อที่ว่า คนเป็นสัตว์สังคมการรวมตัวกันเป็นกลุ่มทำงานร่วมกันจะช่วยให้คนเจริญเติบโตได้เร็วที่สุด

4. ความยุติธรรม (Justice) หมายถึง ความศรัทธาในเรื่องความยุติธรรมของสังคม (Social Justice) มาจากความเชื่อที่ว่าทุกคนมีความเท่าเทียมกัน มีสิทธิ์

ถึงได้รับการปฏิบัติด้วยความยุติธรรมอย่างมีเกียรติในฐานะปัจเจกบุคคลหนึ่ง และความยุติธรรม
เป็นของคนตามธรรมชาติ

5. การศึกษา (Education) การพัฒนาต่าง ๆ จะเจริญก้าวหน้าและมีประ-
สิทธิภาพ การศึกษามีส่วนช่วยอยู่มากให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมนุษย์ มาจากความ
เชื่อที่ว่าถ้าคนมีโอกาส ได้รับการเรียนรู้เปลี่ยนแปลงทัศนคติได้

6. หลักการประชาธิปไตย (Democracy) หมายถึง ความศรัทธาในการพัฒนา
ตามแนวทางระบอบประชาธิปไตย มาจากความเชื่อที่ว่าการพัฒนาตามแนวทางระบอบประชา-
ธิปไตยสามารถสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้กับคน ชุมชน และประเทศชาติได้มากกว่าระบอบอื่น
และมีความเชื่อที่ว่าคนมีสิทธิ์ที่จะเลือกวิถีการดำรงชีวิตในทิศทางที่ตนต้องการได้

7. ความสมดุลย์ของการพัฒนา (Balance of Development) หมายถึง
การพัฒนาขีดความสามารถของคนในชุมชนและสิ่งแวดล้อมจะต้องเป็นการพัฒนาที่ได้สัดส่วนกัน
มาจากความเชื่อที่ว่าพัฒนาทางด้านวัตถุหรือรูปธรรม และการพัฒนาจิตใจหรือนามธรรม
มีความสำคัญยิ่งเช่นกัน และมีความสัมพันธ์กัน

สรุปได้ว่า ปรัชญาในการทำงานพัฒนาชุมชนนั้นมีความเชื่อในความสามารถของคน
ในอันที่จะพัฒนาขีดความสามารถ หรือคนเป็นสัตว์ที่สามารถพัฒนาได้ดีที่สุด (Highest
Potential Developing Animal) และเช่นเดียวกับปรัชญาการพัฒนาชุมชนของ
กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทยที่ยึดถือว่า "มนุษย์มีความสามารถที่อาจจะเพิ่มขึ้นได้
โดยไม่จำกัดและจะใช้เวลาความสามารถนั้นได้ถ้ามีโอกาส" (พัฒน์ สุจำนงค์ และคนอื่น ๆ,
2524 : 85)

1.1.3 แนวความคิดของการพัฒนาชุมชน แนวความคิดเป็นสิ่งที่สืบเนื่อง
มาจากปรัชญา หรือความเชื่อในคุณค่าของมนุษย์และทรัพยากรต่าง ๆ มีผู้เสนอแนวความคิด
ของการพัฒนาชุมชนไว้ดังนี้

นිරูดี ไชยกุล (2522 : 25) ได้จำแนกแนวความคิดมูลฐานของการพัฒนาชุมชน
ไว้ 3 ประการคือ

1. การช่วยเหลือตนเองและการช่วยเหลือเพื่อให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้
กล่าวคือ ประชาชนในท้องถิ่นจะต้องคิดช่วยตนเองก่อนในการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นของตน

รัฐบาลจะให้การสนับสนุนทางวิชาการและเงินตามสมควร ถ้าหากเกินความสามารถของประชาชนในท้องถิ่น

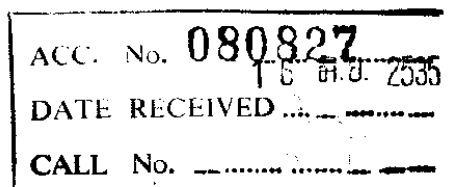
2. การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาชนบทสมบูรณ์แบบ โดยที่ปัญหาสังคมชนบทมีขอบเขตกว้างขวางและปัญหาหนึ่ง ๆ มักจะเชื่อมโยงไปยังปัญหาอื่น ๆ เสมอซึ่งไม่อาจแก้ไขได้โดยวิธีการใดวิธีหนึ่ง หรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งโดยเฉพาะ ดังนั้นจึงต้องดำเนินการแก้ไขโดยวิธีการต่าง ๆ กันและเข้าดำเนินการแก้ไขทุกด้านที่เกี่ยวข้องกับปัญหาพร้อมกันไปในรูปแบบของโครงการหรือแผนการดำเนินงานที่กำหนดไว้เพื่อการแก้ปัญหาดังกล่าว

3. การพัฒนาชุมชนเป็นการดำเนินงานที่เริ่มจากท้องถิ่นชนบท โดยมีวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาประเทศ หมายความว่ากิจกรรมด้านการพัฒนาท้องถิ่นหรือชุมชน จะได้รับการสนับสนุนให้เป็นกำลังสำคัญและเป็นรากฐานที่ค้ำจุนนโยบายของชาติ การสนับสนุนที่ได้รับนี้ก็คือการสนับสนุนจากรัฐบาลในด้านวัสดุและกำลังคน

นอกจากนี้ยังมีผู้ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับแนวความคิดในการพัฒนาชุมชนที่น่าสนใจมีดังนี้
สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526 : 383) ได้ให้ความคิดในการพัฒนาว่า "คนที่มีคุณภาพนั้นก็อาจมีคุณภาพได้ทั้งในแง่รูปธรรมและในแง่นามธรรม ส่วนคนที่มีคุณธรรมนั้นก็ทำนองเดียวกันเป็นคนที่มีคุณธรรมที่พร้อมทั้งรูปธรรมและนามธรรมก็ได้ ในส่วนของนามธรรมเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นแต่รู้ได้ด้วยใจ ด้วยปัญญาเป็นสิ่งที่ฝังอยู่ในจิตใจ ความรู้สึกนึกคิดที่ติดตัวผู้ถือปฏิบัติอยู่ทุกเมื่อเชื่อกัน"

จะเห็นได้ว่าการพัฒนาให้คนมีคุณภาพ และมีคุณธรรมซึ่งมีทั้งในแง่รูปธรรมและนามธรรม การพัฒนาคนในแง่นามธรรมเป็นสิ่งที่ดีเพราะได้ติดอยู่กับการประพฤติปฏิบัติของตนเป็นนิสัยที่ดำรง

นอกจากนี้ พระประชา ปสนุนธมฺโม (2527 : 14-15) ได้เสนอแนวความคิดและวิธีการพัฒนาแบบพระพุทธศาสนาโดยชี้ให้เห็นถึงสังคมประกอบด้วยมนุษย์ที่เข้ามาอยู่รวมกันมีความสัมพันธ์ด้วยกันระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง และระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่พิเศษคือมนุษย์มีเจตนาหรือเจตน์เจ้านง ซึ่งสามารถนำมาใช้เพื่อการสร้างสรรค์หรือทำลายได้ แต่ปัจเจกบุคคลสามารถพัฒนาธรรมชาติส่วนดีในตนให้งอกงามยิ่ง ๆ ขึ้นในการพัฒนาหรือการเติมโตงอกงามซึ่งขึ้นอยู่กับ ประการแรกที่สังคมน่าจะอำนวยความสะดวกให้ การ

พัฒนาทางกาย หมายถึงการมีร่างกายที่สมบูรณ์ แข็งแรงไม่ขาดอาหาร ไม่พิการ ประการที่สอง คือ การพัฒนาด้านพฤติกรรมของสังคม คือ การมีกาย วาจา อาชีวะสุจริต มีระเบียบ ประการที่สามคือ การพัฒนาทางจิตใจ ให้คนมีจิตใจสงบเย็น ไม่ใช่การปลุกเร้าให้เกิดความ สับสนกระวนกระวายต่าง ๆ ประการที่สี่คือ สังคมต้องเอื้อให้มีการพัฒนาทางปัญญาเพื่อการนำ ไปสู่การมองเห็นหรือเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความจริง

จากแนวความคิดในการพัฒนาชุมชนที่กล่าวมาข้างต้นสามารถสรุปได้ดังนี้

1. ให้ความสำคัญในการช่วยเหลือตนเองของประชาชนให้มากที่สุด
2. ในการแก้ปัญหาของชนบทต้องใช้หลายวิธีร่วมกันในการแก้ปัญหา และนำ

ความคิดจากชุมชนมาใช้ในการวางแผนการพัฒนา

3. ในการพัฒนาชุมชนนอกจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจแล้วต้องเน้นการพัฒนาทาง จิตใจ ความรู้สึกนึกคิดของคน และการพัฒนาทางปัญญาความสามารถของคนด้วย

1.1.4 หลักการของการพัฒนาชุมชน การพัฒนาชุมชนจะเป็นการ

พัฒนาด้วยการจัดกิจกรรมด้านใดๆ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ต้องการสนับสนุนให้ "ประชาชนช่วย คนเองได้" เป็นประการสำคัญและการสนับสนุนของรัฐบาลเพื่อให้โครงการกิจกรรมของประชาชน บรรลุผลด้วยวิธีการทำงานกับประชาชน หมายถึง การร่วมคิด ร่วมปรึกษา และร่วมทำงานกับ ประชาชนไม่ใช่ทำให้ประชาชนจึงเห็นได้ว่างานการพัฒนาชุมชนจะต้องยึดหลัก "การรวมกลุ่ม" เป็นหัวใจสำคัญของการทำงานกับประชาชนและการมีส่วนร่วมของประชาชน (สุเทพ เชาวลิขิต, 2524 : 34)

พจน์ สุจ้านงค์ (2524 : 23-26) ได้กล่าวถึงหลักการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน เพื่อให้ได้ผลดีจะต้องยึดหลักดังนี้

1. ยึดถือประชาชนเป็นหลัก งานพัฒนาชุมชนต้องยึดเอาความต้องการและปัญหาที่ แท้จริงของประชาชนเป็นหลักใหญ่ในการดำเนินงาน และความร่วมมือร่วมใจของประชาชนใน การดำเนินงานโครงการใด ๆ เพื่อให้ประชาชนได้รู้ได้เห็น มีส่วนได้ส่วนเสียในผลประโยชน์ ที่เขาได้รับและเพื่อให้เขาตระหนักในคุณค่าของผลงานในพลังความสามารถที่ซ่อนเร้นของ ประชาชน

2. ยึดทรัพยากรของประชาชนเป็นหลัก งานพัฒนาชุมชนเป็นงานที่ต้องพยายามใช้กำลัง ทรัพยากรของประชาชนในชุมชนให้มากที่สุด ผลงานของพัฒนาชุมชนนั้นขั้นแรกจะต้องเกิดจากการดัดแปลงแก้ไข และใช้ทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ให้เป็นประโยชน์แล้วจึงค่อยนำความช่วยเหลือต่าง ๆ มาจากภายนอกเข้าไปภายหลัง ทรัพยากรในหมู่บ้านได้แก่ คน วัสดุ และสถาบันทางสังคมต่าง ๆ ในชุมชน

3. ยึดหลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน ทั้งนี้หมายความว่า

ก. แผนหรือโครงการการพัฒนาชุมชน จะต้องมาจากประชาชนในหมู่บ้าน ได้แก่ ความต้องการ ความเดือดร้อน ความคิด ประชาชนต้องการอะไร ประชาชนจะเป็นผู้ตัดสินใจ และวางแผนในการดำเนินงานเอง

ข. ทำงานร่วมกับประชาชน การจะดำเนินงานพัฒนานั้นนักพัฒนา จะต้องเป็นผู้ร่วมกับประชาชน นักพัฒนาจะต้องไม่สั่งสอนประชาชนในฐานะที่เป็นผู้รู้กว่า แต่ต้องร่วมมือกับเขาเข้าไปสนิทสนมศึกษาประสบการณ์ของชาวบ้านที่มีอยู่ก่อนทำงานแล้วจึงหาวิธีแก้ไขภายหลัง

ค. การเปลี่ยนแปลงหรือกิจกรรมใด ๆ ในการดำเนินงานพัฒนาให้ใช้การศึกษาแก่ชุมชน ชักชวน ยั่วยุบ สร้างความเลื่อมใสศรัทธา ไม่มีการบังคับให้ประชาชนเข้ามาดำเนินงาน แต่เข้ามาด้วยความสมัครใจ

4. ยึดหลักการปกครองตนเอง งานพัฒนาชุมชนเป็นงานที่มุ่งหวังเพื่อสร้างให้ประชาชนให้ช่วยตัวเองได้ รู้จักการปกครองตนเองตามหลักประชาธิปไตย มุ่งส่งเสริมสร้างสถาบันทางสังคม พยายามให้มีผู้นำชุมชนหรือผู้นำกลุ่มและดำเนินงานให้กลุ่มบรรลุถึงจุดหมายเพื่อการกินดีอยู่ดี หรือการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมให้ดีขึ้น ซึ่งจะสามารถช่วยตัวเองได้ในระยะยาวนาน

5. ยึดหลักการประสานงาน งานพัฒนาชุมชนไม่ใช่ของหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง โดยเฉพาะและไม่ใช่น้ำหนักของใครคนเดียว แต่ต้องเป็นการประสานงานในหลายหน่วยงาน และบุคคลหลาย ๆ ฝ่าย

6. การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ของประชาชนนั้นเราจะต้องคำนึงถึงสิ่งง่าย ๆ ในชีวิตของคนคือ

ก. ควรนำไปสู่กลุ่มชนที่มีลักษณะที่ยอมรับหรือแนะนำได้ง่าย เข้าใจง่ายก่อน
กลุ่มอื่นแล้วจึงค่อยมุ่งไปสู่คนอื่น ๆ ในชุมชนต่อไป เช่น ครู กำนัน หรือผู้ได้รับการศึกษาสูง

ข. อาศัยอ้างอิงในสิ่งที่ชาวบ้านหรือประชาชนรู้หรือเคยชินอยู่แล้ว

ค. สื่อภาษาที่พูดก็ต้องเข้าใจได้ง่าย ไม่ต้องตีความให้ยุ่งยาก

7. ยึดถือวัฒนธรรมเป็นหลัก นักพัฒนาจะต้องยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม
และวัฒนธรรมของท้องถิ่นเป็นหลักสำคัญในการดำเนินงาน

นิรุติ ไชยกุล (2522 : 36-37) ได้กล่าวสรุปถึงหลักในการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน
มี 4 ประการ ดังนี้

1. ประชาชน คือ มุ่งทำงานกับประชาชน พัฒนาทัศนคติ และเพิ่มพูนทักษะของ
ประชาชนและให้ประชาชนเป็นหลักในการริเริ่มงาน

2. ประชาธิปไตย คือ การทำงานในรูปของคณะกรรมการซึ่งเป็นตัวแทนของประชาชน
ในชุมชน และสนับสนุนให้ประชาชนริเริ่มโครงการเพื่อปรับปรุงท้องถิ่นของตนเอง

3. ประสานงาน คือ การร่วมมือกับหลายหน่วยงาน ชักนำนักวิชาการเพื่อการ
บริการความรู้ให้แก่ชุมชน

4. ประหยัด คือ การให้ประชาชนช่วยตัวเองเป็นหลัก และการนำเอาทรัพยากรใน
ท้องถิ่น มาใช้ให้เกิดประโยชน์โดยมีการวางแผนหรือวางโครงการไว้ล่วงหน้า เป็นการประหยัด
แรงงาน และค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า หลักการสำคัญของการพัฒนาชุมชนนั้นจะต้องยึดถือ
ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นเป็นหลักในการปฏิบัติงาน ได้แก่ ทรัพยากรมนุษย์ วัสดุสิ่งของต่าง ๆ
สถาบันในชุมชน และการนำความคิดของประชาชนเป็นหลักในการเปลี่ยนแปลงสภาพการต่าง ๆ
ของชุมชนตามที่ชุมชนต้องการ โดยดำเนินการตามระบอบประชาธิปไตยนั่นคือประชาชนทุกคน
ในชุมชนสามารถให้ความคิดเห็นและปฏิบัติงานเพื่อความต้องการของตนและชุมชนได้เท่าเทียมกัน

1.2 การศึกษากับการพัฒนาชุมชน

1.2.1 ความสัมพันธ์และภารกิจของการศึกษาที่มีต่อสถาบันในสังคม

การศึกษาเป็นส่วนประกอบที่สำคัญที่ใช้เป็นฐานในการพัฒนาชุมชน ผลประโยชน์
ที่ได้จากการศึกษานั้น มีดังนี้ (ดารา ทีปะปาล, 2521 : 123)

ชีวิตก็ต้องการศึกษา เมื่อมีคนก็ต้องมีการศึกษา ภายในสังคมหนึ่ง ๆ นั้นย่อมประกอบด้วย ระบบย่อย ๆ อีกหลายระบบด้วยกันคือ ระบบการศึกษา เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และอื่น ๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการศึกษาในลักษณะดังต่อไปนี้ (สุภรณ์ ศรีพหล, 2526 : 5-9)

ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันการศึกษากับสถาบันทางเศรษฐกิจพิจารณาในประเด็นสำคัญ 2 ประการ ดังนี้

ประการแรก สถาบันเศรษฐกิจมองสถาบันการศึกษาในฐานะเป็นเครื่องมือในการพัฒนา เศรษฐกิจเป็นที่ยอมรับกันว่าทรัพยากรมนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตและเป็นตัวแปรที่สำคัญ ในการกำหนดผลการผลิตอีกด้วย สถาบันเศรษฐกิจจึงคาดหวังให้โรงเรียนมีบทบาทและหน้าที่ในการพัฒนาเศรษฐกิจให้กับสังคมอีกด้วย

ประการที่สอง สถาบันการศึกษาเน้นบทบาทของตนเองในการให้ความเข้าใจเกี่ยวกับสถาบันทางเศรษฐกิจให้กับผู้เรียน

ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันการศึกษากับครอบครัว ครอบครัวเป็นสถาบันแรกที่ทำให้ การศึกษาแก่สมาชิกในครอบครัว ก่อนที่โรงเรียนจะรับภาระด้านการศึกษา สถาบันการศึกษาจึง ต้องสัมพันธ์กับสถาบันครอบครัวเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพื่อจะได้เป็นประโยชน์สูงสุดแก่สมาชิกใหม่ ของสังคม สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและครอบครัวในสังคมปัจจุบัน อาจพิจารณาได้ ในประเด็นสำคัญ ๆ ดังนี้

ประการแรก โรงเรียนและครอบครัวมีเป้าหมายสอดคล้องกันในการถ่ายทอด วัฒนธรรม การอบรมให้รู้ระเบียบวินัยของสังคม คุณธรรมและจริยธรรม

ประการที่สอง การให้ผู้เรียนเห็นความสำคัญของครู สถาบันการศึกษา และครอบครัว ซึ่งมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ครอบครัวเห็นความสำคัญของโรงเรียนจึงอบรมบุตรหลาน ของตนให้เห็นความสำคัญของครูและโรงเรียน ให้เคารพเชื่อฟังครู ส่วนโรงเรียนได้กำหนด จุดมุ่งหมายและหลักสูตรที่จะให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของครอบครัว การปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของ ครอบครัว เคารพเชื่อฟังพ่อแม่

ประการที่สาม ครอบครัวและโรงเรียนมีความสัมพันธ์กันในด้านต่าง ๆ เช่น ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน พฤติกรรมของนักเรียนโรงเรียนและครอบครัวควรมีการ ติดต่อกันอย่างใกล้ชิดและมีการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันการศึกษา กับสถาบันการปกครอง ความสำคัญของสถาบันทั้งสองอาจสรุปได้ดังนี้

สถาบันการปกครองถือว่าการศึกษาคือเครื่องมือสำคัญในอันที่จะทำให้ภาระของสถาบันการปกครองดำเนินไปด้วยดีและสอดคล้องกับความต้องการของสังคม ในปัจจุบันรัฐมีหน้าที่ในการกำหนดเป้าหมายของการศึกษา การจัดกิจกรรมการศึกษาในประเภทต่าง ๆ ที่จะตอบสนองความต้องการของสมาชิกในสังคมให้มากที่สุด

1.2.2 การให้การศึกษาแก่ชุมชนเพื่อการพัฒนา

ในกระบวนการพัฒนาชุมชนจะเริ่มต้นด้วยการที่นักพัฒนาเข้าไปศึกษาสภาพชุมชน จากนั้นก็ให้การศึกษาแก่ชุมชนเพื่อการพัฒนาแล้วจึงวางแผนการพัฒนา การดำเนินงานและการติดตามผลอย่างต่อเนื่องตามลำดับ

การศึกษาแก่ชุมชนเพื่อการพัฒนา (Community Education For Development) เป็นกระบวนการที่มุ่งเน้นให้ประชาชนมีโอกาสร่วมในกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาศักยภาพของตนอย่างกว้างขวางและต่อเนื่องในเรื่องการศึกษาทำความเข้าใจถึงปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ตลอดจนการคิดค้นและการกำหนดแนวทางการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาหรือเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนบนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง (Self Reliance) เป็นสำคัญ กระบวนการให้การศึกษาแก่ชุมชนจำแนกได้เป็นสองขั้นตอน ดังนี้ (สมเดช สิทธิพงศ์พิทยา, 2531 : 16-17)

ขั้นตอนที่ 1 การให้การศึกษาแก่ชุมชน (Community Education) มุ่งให้ประชาชนได้พัฒนาความสามารถวิเคราะห์สภาพของชุมชนบนพื้นฐานข้อเท็จจริงของข้อมูลที่ได้รวบรวมอย่างเป็นระบบถูกต้องสมบูรณ์ และเพื่อให้ตระหนักและเข้าใจสภาพปัญหาของชุมชนของตนเองอย่างแจ่มชัด

ขั้นตอนที่ 2 การให้การศึกษาเพื่อการพัฒนา (Development Education) ได้กำหนดขึ้นเพื่อการพัฒนาจิตสำนึกและความสามารถของประชาชนในการที่ร่วมกันคิดค้น การกำหนดแนวทางการพัฒนาเพื่อให้การแก้ไขปัญหาของชุมชนอย่างถูกต้อง มีประสิทธิภาพเหมาะสมกับสภาพความพร้อมและความสามารถของชุมชนและนโยบายของชาติ

นอกจากนี้ยังมีผู้ให้แนวความคิดและหลักการของการศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนไว้ดังนี้

โดแนลด์ เค. อัดัมส์ (Donald K. Adams, อ้างอิงใน วิจิตร ศรีธำมภ์).

2526 : 5) กล่าวว่า กระบวนการพัฒนาเป็นกระบวนการศึกษานิตหนึ่งในการพัฒนาประเทศ จะต้องพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการพัฒนาการเมืองควบคู่กันไป การศึกษาในฐานะที่กระบวนการพัฒนาบุคคลจึงมีความสำคัญและเป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาด้านต่าง ๆ

นิโคลัส เบนเนท (Nicolaus Bannet, อ้างอิงใน ไพฑูรย์ สินลารัตน์).

2526 : 71) ผู้เชี่ยวชาญฝ่ายการศึกษาขององค์การยูเนสโก ได้กล่าวว่าประเทศต่าง ๆ หลายประเทศในปัจจุบันหันมาตัดสินใจใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชนบทมากขึ้น โดยพยายามจะหันเหทิศทางของระบบการศึกษาใหม่ อย่างจริงจังให้ห่างจากเขตเมืองสู่ชนบท

โกวิท วรพิพัฒน์ และบุญสม นาวานุเคราะห์ (2526 : 513) ได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อพัฒนาชนบทไว้ว่า

1. หลักการพัฒนาชนบทในด้านการศึกษา มุ่งเน้นตัวบุคคลหรือประชาชนในชนบท เป็นสำคัญเพราะถือว่าหัวใจสำคัญของการพัฒนาอยู่ที่ตัวบุคคล ถ้าคนมีคุณภาพแล้วย่อมสามารถที่จะพัฒนาสิ่งอื่น ๆ ต่อไปได้

2. ลักษณะการจัดการศึกษาที่เอื้อต่อการพัฒนาชนบทจะต้องให้ชุมชนมีส่วนร่วมมากที่สุด และมุ่งเน้นที่จะฝึกให้ประชาชนรู้จักการวินิจฉัยเคราะห์ปัญหา หาข้อมูลมาใช้ประกอบการคิดพิจารณาและตัดสินใจแก่ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันอันจะนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในที่สุด

สุวารี ศรีปุณณะ (2528 : 18-23) มีความเห็นว่า การพัฒนาจะสำเร็จได้ถาวรทางหนึ่งด้วยการวางพื้นฐานการศึกษาในโรงเรียนและสถาบันการศึกษาทุกระดับให้คนมีคุณธรรม มีความกระตือรือร้น ขยันขันแข็ง เสียสละ ร่วมมือช่วยเหลือกัน พึ่งตนเอง ไม่อิจฉาริษยาผู้อื่น โดยมีครูอาจารย์ต้องเป็นแบบอย่างที่ดีของศิษย์ ไม่ฟุ้งเฟ้อหลงใหลในแฟชั่นและอบายมุข รู้จักประหยัด ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ตั้งงามเป็นตัวอย่าง และครูยังสามารถช่วยพัฒนารายได้ของชาวบ้านได้โดยให้เด็กเป็นหัวใจของการพัฒนา

สุนทร สุนันท์ชัย (2523 : 93-94) ให้ความเห็นว่าการศึกษาเป็นปัจจัยที่จะมีบทบาทหลายประการในการพัฒนาในฐานะต่าง ๆ ได้แก่

1. ในฐานะที่เป็นโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) จะต้องมีการศึกษาในระดับหนึ่งซึ่งจะอำนวยให้สามารถพัฒนาตนเองและชุมชนเพื่อการรองรับการพัฒนาตามโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ ถนนหนทาง ไฟฟ้า การสาธารณสุข เป็นต้น และเป็นการเตรียมความพร้อมในการพัฒนาด้านอื่น ๆ

2. ในฐานะที่เป็นตัวประกอบของการพัฒนาเฉพาะอย่างหรือเฉพาะโครงการ จำเป็นจะต้องมีการศึกษาเป็นองค์ประกอบเพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจและสามารถปฏิบัติได้เฉพาะเรื่องนั้น ๆ หรือมีความเชี่ยวชาญไว้ในการศึกษาได้โดยตรงในค่านั้น ๆ

3. ในฐานะที่เป็นตัวกระตุ้นให้มองเห็นปัญหาและความจำเป็นที่ต้องพัฒนา การให้การศึกษาแก่ประชาชนเพื่อจะเข้ามาช่วยกระตุ้นให้ประชาชนมองเห็นความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลง และการดำเนินการเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจริง ๆ ต่อไป

4. ในฐานะที่เป็นเครื่องมือฝึกฝนกระบวนการคิดและการทำงาน การศึกษามีบทบาททำให้ประชาชนมีความสามารถในการคิดและแก้ปัญหาและทำงานแบบวิทยาศาสตร์ นั่นคือการใช้การศึกษาเป็นการพัฒนาเพื่อสามารถที่จะพัฒนาประเทศให้ก้าวหน้าได้

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าการศึกษาแก่ชุมชนนั้นมีความสำคัญในการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ จะต้องอาศัยบุคคลที่มีคุณภาพ มีความสามารถ มีความรู้ที่เหมาะสมแต่ละด้านของการพัฒนา มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ การมีเหตุผล รวมทั้งการมีคุณธรรม การประพฤติปฏิบัติที่ดีที่เป็นแบบอย่างในสังคมได้ จึงเห็นว่าการศึกษามีความสำคัญยิ่งในการพัฒนาประเทศ นอกจากนี้การศึกษาเพื่อพัฒนาเป็นการรวมเอาหน้าที่การสอนประชาชนและการให้บริการชุมชนเข้าด้วยกัน และจัดให้สัมพันธ์ไปกับการศึกษาในระบบโรงเรียนเพื่อให้เกิดการศึกษาตลอดชีวิต โดยมุ่งหวังให้คนสามารถรู้จักพึ่งตนเองและสามารถศึกษาด้วยตนเองได้ และสำนักงานโครงการพิเศษ กรมสามัญศึกษา (2525 : 11-13) ได้กำหนดไว้ว่าการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาชนบทจะบรรลุผลได้ โรงเรียนควรจัด ดังนี้

1. ให้ความรู้ด้านวิชาสามัญ และวิชาชีพ
2. ส่งเสริมทักษะในการประกอบอาชีพอิสระ
3. ส่งเสริมให้ลักษณะนิสัยแสวงหาความรู้อยู่เสมอ

4. ส่งเสริมให้มีความสามารถในการพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น

5. ส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น

และในการพัฒนาคนซึ่งเป็นภาระหน้าที่ของกระทรวงศึกษาธิการ ได้กำหนดแนวทางการดำเนินงานพัฒนาชนบท ไว้ดังนี้ (คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2529 ข : 3)

1. ให้ความร่วมมือ สนับสนุนหน่วยงานอื่น ๆ ที่ดำเนินงานพัฒนาชนบทตามนโยบายของรัฐบาลภายในขอบเขตงานและกำลังความสามารถ
2. ระดมสรรพกำลัง และทรัพยากรที่มีอยู่ในทุกหน่วยงานในแต่ละท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาชนบท
3. จัดให้มีโครงสร้างและรูปแบบของกระบวนการพัฒนาชนบทผสมผสานกันตั้งแต่ระดับกระทรวงไปถึงพื้นที่เป้าหมาย
4. จะใช้สถานศึกษาร่วมกับวัด และศาสนสถานของทุกศาสนา เป็นศูนย์ดำเนินงานพัฒนาชนบทและท้องถิ่น

2. บทบาทและหน้าที่ของโรงเรียนและครูประถมศึกษาที่มีต่องานพัฒนาชุมชน

โรงเรียนประถมศึกษาเป็นสถาบันหนึ่งของระบบการศึกษาที่มีอยู่ในสังคมปัจจุบัน ดังนั้น สังคม การศึกษา และโรงเรียนย่อมมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกัน โรงเรียนประถมศึกษามีเป้าหมายหรืออุดมการณ์เพื่อให้การปฏิบัติงานไปสู่จุดหมายซึ่งเป็นไปตามความมุ่งหมายของแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 มีความมุ่งหมาย ตามนัยแห่งแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ การศึกษาเป็นกระบวนการต่อเนื่องกันตลอดชีวิต เพื่อมุ่งเสริมคุณภาพของพลเมืองให้สามารถดำรงชีวิตและทำประโยชน์แก่สังคม โดยเน้นการศึกษาเพื่อสร้างเสริมความอยู่รอดปลอดภัยเป็นสำคัญ มีความมุ่งหมายดังนี้ (คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2520 : 8-9)

1. ให้มีความเคารพในสิทธิและหน้าที่ของตนเอง และของผู้อื่น มีระเบียบวินัย มีความเคารพ และปฏิบัติตามกฎหมาย ศาสนา และหลักธรรม
2. ให้มีความเข้าใจและกระตือรือร้นที่จะมีส่วนในการปกครองประเทศตามวิถีทางประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ยึดมั่นในสถาบัน ศาสนา พระมหากษัตริย์
3. ให้มีความรับผิดชอบต่อชาติ ต่อท้องถิ่น ต่อครอบครัว และต่อตนเอง

4. ให้มีความสำนึกในการเป็นคนไทยร่วมกัน และการเป็นส่วนหนึ่งของมนุษยชาติ มีความรักชาติ ตระหนักในความมั่นคงปลอดภัยของชาติ และการมีส่วนร่วมในการป้องกันประเทศ

5. ให้มีความยึดมั่นและประพฤติความเสมอภาค ความสุจริต และความยุติธรรม

6. ให้มีบุคลิกภาพที่ดี มีสุขภาพอนามัยที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ

7. ให้มีความขยันหมั่นเพียร มีความสามารถในการประกอบอาชีพและการรับจ้าง ใช้สอยอย่างประหยัด ตลอดจนการร่วมมือประกอบกิจการและธุรกิจต่าง ๆ โดยชอบด้วยกฎหมาย

8. ให้มีความสามารถในการติดต่อทำความเข้าใจและร่วมมือซึ่งกันและกัน รู้จักการแสวงหาความจริง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ รู้จักแก้ปัญหาและข้อขัดแย้งด้วยสติปัญญาและโดยสันติวิธี

9. ให้มีความรู้ ความเข้าใจ และเห็นคุณค่าในวิทยาการ ศิลปะ วัฒนธรรม ธรรมชาติ

และหน้าที่ของโรงเรียนและครูในการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษา เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถขั้นพื้นฐาน ให้คงสภาพอ่านออกเขียนได้ และคิดคำนวณได้ เพื่อจะได้ประกอบอาชีพตามควรแก่วัยและความสามารถ และดำรงตนเป็นพลเมืองดีในระบอบการปกครอง ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีหลักการสำคัญของหลักสูตรประถมศึกษา ดังนี้ (ศึกษาริการ, 2525 : ๑-๑)

1. เป็นการศึกษาเพื่อปวงชน

2. เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนนำประสบการณ์ที่ได้จากการเรียนไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต

3. เป็นการศึกษาที่มุ่งสร้างเอกภาพของชาติ โดยมีเป้าหมายหลักร่วมกัน แต่ให้ท้องถิ่นมีโอกาสที่จัดหลักสูตรบางส่วนให้เหมาะสมกับสภาพความต้องการได้

และได้กำหนดจุดมุ่งหมายให้เกิดแก่ผู้เรียน ดังนี้

1. คุณสมบัตินี้ที่ต้องการเน้น

1.1 ฟังตนเองได้ มีความเสียสละเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ไม่เห็นแก่ตัว

- 1.2 มีวินัยในตนเอง มุ่งมั่นในการทำงานให้สำเร็จ
 - 1.3 ขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์ ประหยัด และอดทน
 - 1.4 รู้จักคิด วิจาร์ณ และตัดสินใจอย่างมีเหตุผล
 - 1.5 มีขันติธรรมต่อคำวิจารณ์ และความแตกต่างระหว่างบุคคลหรือหมู่เหล่า
 - 1.6 มีน้ำใจเป็นนักกีฬา รู้จักยกย่องผู้อื่น
 - 1.7 รู้จักทำงานและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ โดยรู้จักเป็นผู้ให้ ผู้รับ ผู้นำ ผู้ตาม ที่ดี
2. ความรู้และทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิต
- 2.1 มีสุขนิสัยส่วนตัวและส่วนรวม มีสุขภาพดีทั้งกายและจิตใจ
 - 2.2 รู้กฎหมายที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน
 - 2.3 มีความรู้และทักษะในการหา การใช้ และการออมทรัพย์
 - 2.4 เข้าใจความหมายของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่มีต่อชีวิตประจำวัน
 - 2.5 มีความรู้และทักษะในการจัดการและทำงานรวมกลุ่มโดยยึดหลักสหกรณ์
 - 2.6 มีความรู้และทักษะในการทำงาน ทั้งในฐานะผู้ผลิตและผู้บริโภค
 - 2.7 มีนิสัยและรู้จักการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ
 - 2.8 มีความรู้และทักษะทางภาษาและคณิตศาสตร์
 - 2.9 มีความรู้และทักษะในวิธีการทางวิทยาศาสตร์
 - 2.10 มีความสามารถในการยังชีพผสมผสานกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ
- 2.11 รู้จักชื่นชมและแสดงออกทางศิลปะ
3. ชีวิตที่สงบสุข
- 3.1 รู้จักปรับตัวให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม สิ่งแวดล้อม และวิทยาการใหม่ ๆ
 - 3.2 เข้าใจและศรัทธาในศาสนาที่ตนนับถือ และนำหลักธรรมมาใช้ในชีวิตประจำวัน
 - 3.3 รู้จักใช้เวลาให้เป็นประโยชน์และมีประสิทธิภาพ

- 3.4 มีความคิดริเริ่มที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวม
- 3.5 มีอิสระในการคิด แต่พร้อมที่จะยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นอย่างมีเหตุผล
- 3.6 รู้จักแก้ไขปัญหาความขัดแย้งโดยสันติวิธี
- 4. สมาชิกที่ดีของชุมชนและชาติ
 - 4.1 เชื้อมั่นในระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
 - 4.2 รู้คุณค่า ชื่นชม และรักษาศิลปวัฒนธรรมของชาติ
 - 4.3 สำนึกในหน้าที่และสิทธิของตน
 - 4.4 รู้ความสำคัญของครอบครัว สังคม และท้องถิ่นของตน
 - 4.5 รู้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในภูมิภาคและโลก และมีความเข้าใจ

อันดีต่อกัน

4.6 สามารถฝึกกำลังสติปัญญา กำลังกาย กำลังทรัพย์ กับสมาชิกอื่น ๆ เพื่อความเจริญและความมั่นคงของประเทศ

4.7 รู้คุณค่าในความเป็นไทย และภูมิใจที่เกิดในผืนแผ่นดินไทย

นอกจากบทบาทหน้าที่ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ จุดมุ่งหมายของหลักสูตรประถมศึกษา และตามกรอบนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการในการพัฒนาชนบทแล้ว ซึ่งโรงเรียนประถมศึกษาจะต้องทำหน้าที่อบรมคนในชุมชนตามความสนใจ เนื่องจากโรงเรียนประถมศึกษาเป็นหน่วยงานเดียวในชุมชนที่มีวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมืออันเกี่ยวกับความรู้วิชาการต่าง ๆ อย่างมีระบบและมีคุณค่ามากที่สุด รวมทั้งมีครูอาจารย์ที่มีความรู้ในสาขาวิชาการต่าง ๆ และได้รับการพัฒนาอยู่อย่างไม่หยุดยั้ง โรงเรียนประถมศึกษาได้มีบทบาทต่อชุมชนและสังคม แยกได้ 2 ลักษณะดังนี้ (ไพฑูริย์ สีนลาร์รัตน์, 2526 : 31-58)

บทบาทในเชิงอนุรักษ์นิยม (Conservative Role) เป็นบทบาทของโรงเรียนในการรักษาถ่ายทอดมรดกทางสังคม ได้แก่ แนวคิด ความเชื่อ ค่านิยม และแบบแผนพฤติกรรมของสังคมไว้เพื่อให้สังคมดำรงสภาพเดิมไว้ได้

บทบาทในเชิงสร้างสรรค์ (Creative Role) เป็นบทบาทของโรงเรียนในชุมชนที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงชุมชนและโรงเรียนให้เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่เหมาะสม

มนัส รัตนติก ญ ภูเก็ท ให้ความเห็นว่ โรงเรียนประถมศึกษามีบทบาทสำคัญ ในการพัฒนาชุมชนได้เป็นอย่างดี ถ้าต้องการที่จะจัดการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม เนื่องจาก โรงเรียนประถมศึกษาทำงานเกี่ยวข้องกับประชาชนมากที่สุด นั่นคือการให้การอบรมเด็ก ๆ ในชนบทซึ่งเป็นลูกหลานของประชาชนในชุมชนซึ่งมีโอกาสในการพัฒนาชุมชนมากที่สุดด้วย ซึ่งมีเหตุผลสำคัญ 2 ประการ ดังนี้ (คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2526 : 4-7)

1. โรงเรียนประถมศึกษาที่มีครูอาจารย์ ที่มีความรู้ มีประสบการณ์จากการศึกษาอบรม ที่อยู่ใกล้ชิดและเป็นที่พักของประชาชนได้
 2. เป็นการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 เน้น ในด้านการศึกษาเพื่อแก้ปัญหาชีวิตและสังคม มุ่งให้ผู้เรียนเห็นแก่ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน มุ่ง ให้ช่วยพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นมากที่สุด นั่นคือต้องการพัฒนาการเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชน
- สำอวง สีหาพงษ์ และคนอื่น ๆ (2531 : 28) มีความเห็นว่ ชุมชนหรือท้องถิ่น เป็นภาระหน้าที่ของโรงเรียนที่จะกระทำทุกวิถีทางเพื่อให้ชุมชนมาร่วมมือจัดการศึกษาให้แก่บุตร หลาน และร่วมกันพัฒนาชุมชนเพราะโรงเรียนเป็นศูนย์กลาง ดังนั้น สิ่งทีโรงเรียนและชุมชนจะ กระทำร่วมกันคือ

ประการแรก ชุมชนต้องให้การสนับสนุนด้านการเงิน วัสดุอุปกรณ์เพื่อประกอบการ เรียนการสอนให้แก่โรงเรียนบ้าง

ประการที่สอง ชุมชนต้องติดตาม ตรวจสอบการดำเนินงานทางการศึกษาของโรงเรียน เพื่อจะได้ช่วยเหลือได้ถูกต้อง รวมทั้งเพื่อให้โรงเรียนได้ตระหนักในภาระหน้าที่ของตน

ประการที่สาม โรงเรียนต้องเป็นผู้นำชุมชนในการให้ความรู้ ข่าวสาร เทคโนโลยี ใหม่ ๆ ทางการศึกษาและอาชีพ เพื่อให้ความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชนดีขึ้น รวมทั้งการ ปลุกฝังนิสัยการฝึกและประสบการณ์ให้แก่นักเรียน ทั้งที่โรงเรียนและที่ชุมชน

ปรีชา คัมภีร์ปกรณ์ (2526 : 123) ได้กล่าวสรุปถึงบทบาทหน้าที่ของโรงเรียน ไว้ว่โรงเรียนต้องนำการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ชุมชน เป็นแหล่งวิทยากร ศูนย์พัฒนา ศูนย์ส่งเสริม ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน และเป็นศูนย์ดำเนินงานของทางราชการ ตลอดจนสถานฝึกอาชีพ

จึงเห็นได้ว่โรงเรียนและครูประถมศึกษาต้องมีบทบาทและหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบงาน

พัฒนาชนบทอีกด้วยนอกจากหน้าที่งานการสอนในโรงเรียน และมีหน้าที่ในการพัฒนาชนบท ดังต่อไปนี้ (คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. 2528 : 78-89)

1. หน้าที่ในการจัดการเรียนการสอน เป็นกิจกรรมที่เป็นหน้าที่โดยตรงของครูในโรงเรียนเป็นกิจกรรมที่ครูใกล้ชิดเด็กมากที่สุด และเด็กต้องปฏิบัติมากที่สุด และเป็นการจัดการเรียนการสอนเป็นไปตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 และการสนองนโยบายงานการพัฒนาชนบทซึ่งเป็นการทำงานร่วมกันของผู้บริหาร ครูผู้สอน และประชาชนในชุมชน ร่วมกันทำงานพัฒนาชุมชนนั้น ๆ
2. บทบาทหน้าที่ในการฝึกและพัฒนาบุคลากร โรงเรียนจะต้องมีการแสวงหาผู้นำ คัดเลือกผู้นำ ให้มีความรู้ความเข้าใจเรื่องมนุษยสัมพันธ์ กระบวนการกลุ่ม เทคนิคการประชุม การประสานงาน การจูงใจ การประชาสัมพันธ์ ตลอดจนศึกษาสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน สภาพของหมู่บ้าน และการบริการต่าง ๆ ที่รัฐจัดให้
3. บทบาทหน้าที่ในการจัดโรงเรียนเป็นแหล่งข่าวสารของชุมชน โรงเรียนมีหน้าที่ให้ความรู้ ข่าวสาร แก่ประชาชนเพื่อวัตถุประสงค์ คือ เพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารทั้งภายในและภายนอกชุมชน เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าบริการข่าวสารของชุมชน และเพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจการพัฒนาคุณภาพชีวิตในชุมชน
4. บทบาทหน้าที่ในการเป็นศูนย์กลางด้านวิชาการและอาชีพ โรงเรียนจะต้องติดต่อประสานงานร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อนำความรู้ แนวความคิดและวิธีการใหม่ ๆ ในการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพเผยแพร่แก่ประชาชน
5. บทบาทในการเป็นศูนย์ส่งเสริมการศึกษา นันทนาการ ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีของท้องถิ่น โดยการพัฒนาโรงเรียนให้เป็นศูนย์ส่งเสริมการศึกษา เพื่อเผยแพร่กีฬาประเภทต่าง ๆ ให้ประชาชนได้เล่นกันอย่างทั่วถึงในยามว่าง และการปรับปรุงโรงเรียนเป็นศูนย์กิจกรรม นันทนาการ เพื่อให้ประชาชนได้ใช้เวลาว่างที่เป็นประโยชน์ และเป็นศูนย์ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีในท้องถิ่น
6. บทบาทหน้าที่ในการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบท โรงเรียนจะต้องประสานงานและขอความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่สามารถประสานงาน และขอความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา

ที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าโรงเรียนมีบทบาทและหน้าที่หลายประการด้วยกันในการทำหน้าที่ในงานพัฒนาชุมชน และที่สำคัญก็คือการให้ความรู้แก่ประชาชนในชุมชนในสาขาวิทยาการต่าง ๆ เพื่อการสร้างความพร้อมในการพัฒนาในด้านอื่น ๆ และการจัดบริการสถานที่ของโรงเรียนในการให้บริการให้ความสะดวกแก่ประชาชน ในการดำเนินงานดังกล่าวในโรงเรียนประถมศึกษาจะมีครูผู้ซึ่งรับผิดชอบอยู่และเป็นผู้ร่วมงานกับประชาชนในชุมชน จึงถือได้ว่าเป็นหน้าที่ของครูที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าว ด้วยความจริงใจ และด้วยความสามารถที่มีอยู่

3. โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.)

โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) เป็นโครงการหนึ่งของกระทรวงศึกษาธิการ ที่สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติรับผิดชอบ เกิดจากความจำเป็นต้องการแก้ไขปัญหาความยากจน และต้องการพัฒนาชนบทให้หลัง ซึ่งรัฐบาลได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 และได้ปรับปรุงรูปแบบเพื่อพัฒนาชนบทอย่างจริงจัง เป็นนโยบายการพัฒนาชนบทอย่างต่อเนื่อง ซึ่งรัฐบาลได้ดำเนินการตามขั้นตอน คือ (คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2531 : 1)

1. ศึกษาสาเหตุและสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่
2. กำหนดแผนงาน โครงการ กิจกรรม หน่วยงานปฏิบัติ

โครงการการศึกษาหรือพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) มีลักษณะสำคัญคือ ต้องการใช้กระบวนการทางการศึกษา ซึ่งโรงเรียนประถมศึกษาในสังกัด สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ จัดการเรียนการสอนและกิจกรรมต่าง ๆ อยู่แล้วตามหลักสูตรเป็นเครื่องมือในการพัฒนา โดยมีเป้าหมายคือ แก้ไขปัญหาความ "ไม่รู้" ซึ่งเป็นผลให้เกิดความเจ็บป่วย ความยากจน ความขาดแคลน ความยากไร้ต่าง ๆ กับประชากรของประเทศ (คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2532 ข : 1)

จากสภาพปัญหาในชนบท สรุปได้ 3 กลุ่มคือ (คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2531 : 2)

1. กลุ่มปัญหาที่ 1 ความขาดแคลน ได้แก่
 - 1.1 ขาดน้ำกิน - น้ำใช้

- 1.2 ปลุกข้าวไม่พอกิน ไม่พอขาย
- 1.3 ขาดแคลนโค กระบือ
- 1.4 อาหารบริโภคและทรัพยากรในท้องถิ่นหมดหรือลดน้อยลง
- 1.5 ทางคมนาคมใช้ไม่ได้ทุกฤดูกาล
2. กลุ่มปัญหาที่ 2 โรคภัยไข้เจ็บ
 - 2.1 เป็นโรคขาดอาหาร เด็กยอมแห้ง ผู้ใหญ่ไม่มีกำลัง
 - 2.2 ไกลแพทย์ โรคระบาด โรคติดต่อ การใช้ยาเรื้อรังรับประทานเอง ใช้จ่ายไม่ถูกวิธี

3. กลุ่มปัญหาที่ 3 ขาดความรู้ ได้แก่

- 3.1 ถูกเอาเปรียบ
- 3.2 ขาดความรู้เพื่อปรับปรุงความเป็นอยู่
- 3.3 ขาดความรู้ในการประกอบอาชีพ และปรับปรุงดิน

จะเห็นได้ว่า สภาพปัญหาที่ 2.2, 3.1, 3.2 และ 3.3 โครงการทางการศึกษา โดยเฉพาะโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทซึ่งถูกกำหนดให้เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาเหล่านี้

เป้าหมายในการดำเนินงานของโครงการคือ (คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2532 ข : 2-3)

1. ด้านคุณภาพ

ดำเนินการส่งเสริม ปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอน ตามหลักสูตรประถมศึกษา 2521 ให้มีผลในทางปฏิบัติ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของนักเรียนและประชาชนในชนบท

2. ด้านปริมาณ

2.1 สนับสนุนโรงเรียนประถมศึกษาในเขตชนบทพื้นที่เป้าหมาย จำนวนปีละ 1,500 โรงเรียน 3,000 หมู่บ้าน ด้านวัสดุ ครุภัณฑ์ เทคโนโลยีให้สามารถพัฒนากิจกรรมการเรียนการสอนให้สนองตอบการแก้ปัญหาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชนบท

2.2 ฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ ผู้นำชุมชน ผู้เกี่ยวข้องในระดับจังหวัด อำเภอ โรงเรียน

- 2.3 สัมมนาเจ้าหน้าที่ ผู้นำชุมชน ผู้เกี่ยวข้อง
- 2.4 นิเทศ ติดตามผล ในระดับจังหวัด อำเภอ โรงเรียน
- 2.5 บริการและประสานงานกับจังหวัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- 2.6 ผลิตสื่อต้นแบบ เพื่อการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ในระดับประเทศ

จังหวัด อำเภอ โรงเรียน

- 2.7 ประเมินผล วิเคราะห์ วิจัยผลการดำเนินงานทั้ง 72 จังหวัด

3. จำนวนโรงเรียนที่ดำเนินการ ปี 2526-2529 จำนวน 1,200 โรงเรียน ปี 2530-2532 จำนวน 4,500 โรงเรียน ปี 2533 จำนวน 3,070 โรงเรียน

จุดเน้นของการดำเนินงานโครงการ

1. การกำหนดพื้นที่เป้าหมาย คณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ ได้ดำเนินการสำรวจสภาพปัจจุบันปัญหาของหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ กำหนดพื้นที่หมู่บ้านเป้าหมาย และจัดลำดับความจำเป็นเพื่อการพัฒนาออกเป็น 3 ระดับคือ

- 1.1 ระดับล้าหลัง จำนวน 5,787 หมู่บ้าน หมู่บ้านดังกล่าวจำเป็นต้อง

เร่งรัดพัฒนาเป็นอันดับแรก

- 1.2 ระดับปานกลาง จำนวน 35,514 หมู่บ้าน

- 1.3 ระดับก้าวหน้า จำนวน 11,621 หมู่บ้าน

2. เน้นการแก้ไขปัญหาที่ประชาชนประสบ รัฐได้ดำเนินการศึกษาและวิเคราะห์อย่างมีระบบ จึงได้ข้อยุติปัญหาของประชาชนในชนบทประสบ ซึ่งได้จัดกลุ่มปัญหาได้ 3 กลุ่มรวม 10 ปัญหา จากปัญหาดังกล่าวได้มีการศึกษาความจำเป็นอันเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิต ซึ่งมีข้อยุติว่า เพื่อให้คุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนตื้นเขินนั้น ควรดำเนินการปรับปรุงแก้ไขปัญหาอันเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิต ตามความจำเป็นพื้นฐาน 8 ประการดังนี้

ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) 8 ประการ

1. ประชาชนในครอบครัวได้กินอาหารถูกสุขลักษณะและเพียงพอกับความต้องการของร่างกาย

2. ประชาชนในครอบครัวมีที่อยู่อาศัย และสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม

3. ประชาชนมีโอกาสเข้าถึงบริการสังคมขั้นพื้นฐานที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ

4. ประชาชนมีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
5. ประชาชนมีการผลิต หรือจัดหาอาหารอย่างมีประสิทธิภาพ
6. ครอบครัวสามารถควบคุมช่วงเวลาและจำนวนของการมีบุตรได้ตามต้องการ
7. ประชาชนมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาความเป็นอยู่และกำหนดวิถีชีวิตของชุมชนของตน
8. ประชาชนมีการพัฒนาจิตใจให้ดีขึ้น

3. เน้นโครงการที่ใช้เทคนิคในชุมชน เพื่อให้การแก้ไขปัญหาของชุมชนประสบผลสำเร็จ การนำทรัพยากรในท้องถิ่น ซึ่งรวมทั้งวิธีการ แรงงาน ทรัพยากร ฯลฯ ในชุมชนนั้น มาเป็นองค์ประกอบในการแก้ไขปัญหา จะช่วยให้ประชาชนในเขตพัฒนามีความสำนึกร่วมกัน ในการแก้ปัญหของตนเอง

4. ให้คนในชุมชนร่วมพัฒนา การพัฒนาชนบทตามแนวใหม่ได้กำหนดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาและการประสานงานการพัฒนาในระดับต่าง ๆ เป็นระดับ ดังนี้

ระดับหมู่บ้าน	คณะกรรมการหมู่บ้าน	กม.
ระดับตำบล	คณะกรรมการสภาตำบล	กสต.
ระดับอำเภอ	คณะกรรมการพัฒนาอำเภอ	กพอ.
ระดับจังหวัด	คณะกรรมการพัฒนาจังหวัด	กพจ.
ระดับประเทศ	คณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ	กชช.

เพื่อให้คณะบุคคลในระดับต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทในการปฏิบัติงาน เพื่อการแก้ไขปัญหาของตนเองและชุมชนที่อาศัยอยู่ตรงกับปัญหา ความต้องการ ทรัพยากร และกำลังของตนเองให้สามารถช่วยตัวเองได้

5. ให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ เป้าหมายของการพัฒนามุ่งหวังให้ประชาชนในชุมชนนั้น ๆ พึ่งตนเองได้ ชุมชนที่ได้รับการพัฒนาแล้วควรมีความเข้มแข็ง ปราศจากปัญหา และความต้องการจำเป็นพื้นฐาน ได้รับการปรับปรุงพัฒนาให้มีความกล้าแข็งแกร่งที่จะช่วยเหลือตนเอง ซึ่งถือว่าเป็นดัชนีบ่งบอกความสำเร็จของการพัฒนาชนบทได้ระดับหนึ่ง และชุมชนก็ควรดำเนินการพัฒนาให้ชุมชนของตนเองก้าวหน้าไปสู่อีกระดับหนึ่งต่อไป

โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท มีวัตถุประสงค์และเป้าหมาย ในการแก้ไขปัญหาที่ชนบทประสบ เน้นการดำเนินการคือ (คณะกรรมการการประถมศึกษา แห่งชาติ, 2531 : 23)

1. ใช้เทคโนโลยีในพื้นที่เป็นหลัก เทคโนโลยีภายนอกเป็นตัวเสริม
2. ใช้ทรัพยากร - บุคลากรในพื้นที่
3. ประชาชนในชุมชนได้มีส่วนร่วมดำเนินการ

โรงเรียนในโครงการใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชนบทไม่เพียงต้องการให้นักเรียนได้ปฏิบัติ กิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเป็นพฤติกรรมที่ผู้ปกครองสามารถสังเกตเท่านั้น แต่ให้ผู้ปกครอง ชุมชนเข้า ร่วมกิจกรรมของโรงเรียนแทนที่ครู นักเรียนจะปฏิบัติหรือดำเนินการโดยลำพัง จึงจำเป็นที่ โรงเรียนจะต้องให้นักเรียนปฏิบัติมากกว่าการเรียนรู้หรือการจำ

แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียนโครงการ กศ.พช. (สำนักงาน คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2528)

การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษา เพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนา มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเน้นที่การจัดกิจกรรมหลาย ๆ ด้าน และหลาย ๆ รูปแบบผสมผสานกัน เพื่อพัฒนาคนให้เป็นคนมีระเบียบวินัย เคารพกฎหมายและกฎเกณฑ์ของสังคม เพื่อให้เป็นคนที่มีคุณค่า คุณภาพ และมีคุณธรรม กิจกรรมจึงเป็นหัวใจสำคัญของกระบวนการเรียน การสอน แต่กิจกรรมทั้งหมดนั้นมิได้มุ่งหมายให้โรงเรียนในโครงการ กศ.พช. นำไปปฏิบัติ ทุกกิจกรรม โรงเรียนสามารถที่จะเลือกเฉพาะที่เห็นว่ามีความพร้อม สามารถทำได้และมีผล สอนต่อสภาพของแต่ละชุมชนแต่ละท้องถิ่นเป็นเกณฑ์พิจารณา เมื่อโรงเรียนจัดกิจกรรมนั้น ๆ ก็จะสามารถสนองวัตถุประสงค์ของโครงการ และในแต่ละวัตถุประสงค์ก็มีกิจกรรมให้เลือกได้หลาย ๆ กิจกรรม กิจกรรมในการดำเนินงานของโรงเรียน โครงการ กศ.พช. สามารถสรุปได้ตาม วัตถุประสงค์ ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 กิจกรรมที่เสนอแนะ

1. กิจกรรมจัดสหกรณ์ในโรงเรียน จะช่วยให้นักเรียนมีความรู้ ความเข้าใจในระบบ สหกรณ์ดีขึ้น และเป็นตัวอย่างที่จะกระตุ้นให้ประชาชนเกิดแนวคิดที่จะจัดสหกรณ์ร้านค้าขึ้นใน ชุมชน

2. กิจกรรมการส่งเสริมระบบประชาธิปไตยในโรงเรียน การที่นักเรียนได้ปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ให้เป็นไปตามข้อตกลงของส่วนรวมในการสร้างวินัยในตนเอง อันเป็นพื้นฐานของประชาธิปไตย
3. กิจกรรมการรักษาความสะอาด การให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติ การรักษาความสะอาดของร่างกาย เสื้อผ้า เครื่องใช้ ที่อยู่อาศัย อย่างสม่ำเสมอ และถูกวิธี จะทำให้เกิดสุขนิสัยที่ดีติดตัวต่อไป
4. กิจกรรมการจัดอาหารกลางวัน การให้นักเรียนได้รับประทานอาหารกลางวันที่มีประโยชน์และมีคุณค่าทางโภชนาการอย่างเพียงพอ ทำให้ร่างกายแข็งแรง และสามารถร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอนได้ดี
5. กิจกรรมการส่งเสริมการประกอบอาหารตามสภาพท้องถิ่น การให้นักเรียนประกอบอาหารที่นิยมรับประทานในท้องถิ่นได้อย่างถูกต้องหลักโภชนาการเป็นประจำ ทำให้มีสุขภาพดีทั้งตนเองและบุคคลในครอบครัว
6. กิจกรรมวันกตัญญูกตเวที การปลูกฝังให้นักเรียนเกิดความรู้สึก และสำนึกในความเป็นผู้ที่มีความกตัญญูกตเวที ก่อให้เกิดความผูกพันอย่างใกล้ชิด ระหว่างบุคคลในครอบครัวและชุมชน
7. กิจกรรมการออมทรัพย์ การให้นักเรียนเก็บสะสมทรัพย์เพื่อใช้ในยามจำเป็น เป็นการปลูกฝังให้รู้คุณค่าของการประหยัดซึ่งต้องฝึกปฏิบัติตั้งแต่เยาว์วัย
8. กิจกรรมการถนอมอาหาร การให้นักเรียนรู้จักวิธีถนอมอาหารไว้รับประทาน และจำหน่ายนอกฤดูกาลจะเป็นการประหยัด และเพิ่มพูนรายได้แก่ตนเองและครอบครัว
9. กิจกรรมวันน้ำทิพย์ ผู้อาวุโสเมื่อได้รับการเอาใจใส่และเห็นความสำคัญจากสังคมย่อมมีกำลังใจสามารถที่จะเป็นแกนนำให้ลูกหลาน และประชาชนในหมู่บ้านเกิดความสามัคคีกลมเกลียว อันจะนำมาซึ่งการพัฒนาหมู่บ้านของตนเองในที่สุด
10. กิจกรรมการฝึกสมาธิ การให้นักเรียนได้ฝึกสมาธิอย่างถูกวิธีและสม่ำเสมอ จะทำให้มีจิตใจแน่วแน่ และเชื่อมั่นในตนเอง มีเหตุผล ตัดสินใจกระทำสิ่งใด ๆ ด้วยความรอบคอบ มีสติทั้งในการเรียนการทำงาน

11. กิจกรรมการอนุรักษ์วรรณคดีไทย การจัดกิจกรรมให้นักเรียนเกิดความสนใจ และซาบซึ้งในวรรณคดีไทย จะทำให้นักเรียนเกิดความภาคภูมิใจในการช่วยกันรักษาเอกลักษณ์ ของชาติ

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 กิจกรรมเสนอแนะ

1. กิจกรรมการสำรวจข้อมูล ข้อมูลที่ตรงกับข้อเท็จจริง จะเป็นแนวทางในการ วางแผนจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียน เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาคนและ ท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง

2. กิจกรรมวันพบปะก่อนเปิดหรือปิดภาคเรียน เป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่าง ครูและผู้ปกครอง จะส่งผลในการแก้ปัญหาและการปรับปรุงการเรียนการสอนของนักเรียนให้มี ประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

3. กิจกรรมวันเยี่ยมบ้าน การได้พบปะสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างครู กับผู้ปกครองเสมอ ๆ จะช่วยให้ได้ข้อมูลในการแก้ปัญหาการเรียนการสอน และสร้างความ สัมพันธ์อันดีระหว่างบ้านกับโรงเรียนให้ดีขึ้น

4. กิจกรรมวันอำลาโรงเรียน โรงเรียนควรจัดงานวันอำลาโรงเรียน เพื่อจะได้เปิด โอกาสให้นักเรียน ครู และผู้ปกครอง ได้มีกิจกรรมร่วมกันอันเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดี ต่อกัน และนอกจากนั้นยังเป็นการสร้างความภาคภูมิใจในผลสำเร็จให้กับนักเรียนที่จบการ ศึกษาอีกด้วย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 กิจกรรมเสนอแนะ

1. กิจกรรมพัฒนาบ้านเรา งานบ้านเป็นแขนงงานหนึ่งของกลุ่มการทำงานและพื้นฐาน อาชีพ ที่โรงเรียนจัดประสบการณ์ให้นักเรียน การที่นักเรียนฝึกปฏิบัติเป็นกลุ่มที่โรงเรียน แล้ว นำไปปฏิบัติที่บ้าน จะทำให้การเรียนการสอนสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และเป็นการพัฒนาบ้านเรือนให้ น่าอยู่ น่าอาศัย

2. กิจกรรมการส่งเสริมสาธารณสุขมูลฐาน การมีที่เก็บน้ำดื่ม น้ำใช้ ที่กำจัดขยะและ ส้วมที่ถูกสุขลักษณะ จะช่วยส่งเสริมสุขภาพอนามัย ทั้งของส่วนบุคคล ครอบครัวและชุมชน

3. กิจกรรมวันประชาร่วมใจ การพัฒนาประชาชนในชุมชนให้เกิดความรู้ ความเข้าใจสำนึกในหน้าที่และเห็นประโยชน์ในการร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาท้องถิ่น จะเป็นทางนำไปสู่การพัฒนาชนบทให้ได้ผล

4. กิจกรรมการจัดป้ายคำขวัญและคติพจน์ คติพจน์ คำขวัญ และข้อคิดที่กระตุ้นให้เกิดการพัฒนา หากพบเห็นอยู่เสมอจะมีผลผลักดันให้เกิดการปฏิบัติตาม

5. กิจกรรมการปลูกสวนรุกขชาติท้องถิ่น การฝึกให้นักเรียนรักต้นไม้ ธรรมชาติภูมิใจในผลงานของเขา ได้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ และเพิ่มพูนรายได้แล้วยังเป็นการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าไม้ และสภาพธรรมชาติอีกด้วย

6. กิจกรรมกลุ่มบ้านตัวอย่าง การช่วยกันปรับปรุงดูแลและตกแต่งหมู่บ้านให้เป็นระเบียบสวยงาม ร่มรื่น และถูกสุขลักษณะ จะช่วยให้นักเรียนและประชาชนอยู่อย่างมีความสุขปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ และมีความรักถิ่นที่อยู่ยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ข้อที่ 4 กิจกรรมเสนอแนะ

1. กิจกรรมการคัดเลือกและพัฒนาผู้นำท้องถิ่น การคัดเลือกและพัฒนาผู้นำท้องถิ่นให้เป็นนักพัฒนาที่มีอุดมการณ์ มีความรู้ความสามารถ และเข้าใจบทบาทหน้าที่ของตน ย่อมจะเป็นแกนนำในการปฏิบัติงาน ที่ได้รับมอบหมายในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ

2. กิจกรรมการคัดเลือกกลุ่มนักเรียนตัวอย่าง การยกย่องกลุ่มนักเรียนที่กระทำความดีให้ปรากฏ ย่อมเป็นสิ่งกระตุ้นเตือนให้นักเรียนในโรงเรียนได้ประพฤติปฏิบัติตาม

3. กิจกรรมการคัดเลือกผู้นำตัวอย่าง การยกย่องและประกาศเกียรติคุณเป็นการส่งเสริมและให้กำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติงานดีเด่น

4. กิจกรรมการคัดเลือกบุคคลตัวอย่างในชุมชน การดำเนินชีวิตของนักเรียนและบุคคลในชุมชนควรยึดถือแบบแผนการดำเนินชีวิตของผู้ที่มีความประพฤติและคุณธรรมความดีเป็นตัวอย่าง

5. กิจกรรมการยกย่องคนดี การยกย่องคนดีให้ปรากฏเป็นตัวอย่างแก่นักเรียนจะช่วยให้นักเรียนได้ตัวอย่างบุคคลไปพิจารณาและปฏิบัติได้ง่ายขึ้น ทั้งเป็นการจัดโรงเรียนให้เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาคน ตามกรอบนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการ

วัตถุประสงค์ข้อที่ 5 กิจกรรมเสนอแนะ

1. กิจกรรมการทำแปลงสาธิตการเกษตร การใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ กระบวนการเพาะปลูกที่ถูกต้อง จะช่วยเพิ่มผลผลิตให้กับเกษตรกรมากขึ้น
2. กิจกรรมสาธิตการเลี้ยงสัตว์ การเลี้ยงสัตว์ที่ถูกต้องจะช่วยลดต้นทุน เวลา และเพิ่มผลผลิต เพิ่มพูนรายได้ให้กับเกษตรกรมากขึ้น
3. กิจกรรมวันตลาดนัด การให้นักเรียนได้รับประสบการณ์โดยตรง ในการผลิต การจำหน่าย และการตลาด จะทำให้เกิดความรัก ความภาคภูมิใจในงานที่ทำอยู่ และมีความรู้กว้างขวางขึ้น
4. กิจกรรมการทำปุ๋ยหมัก เพื่อให้นักเรียน ครู และประชาชนในหมู่บ้านร่วมกันเก็บเศษขยะมูลฝอย เศษอาหาร มูลสัตว์เลี้ยง และวัชพืชมาร่วมทำปุ๋ยหมักใช้ในการเกษตร
5. กิจกรรมการส่งเสริมอาชีพ การส่งเสริมให้ประชาชนประกอบอาชีพให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น จะช่วยเพิ่มรายได้ให้แก่ท้องถิ่นนั้น ๆ

วัตถุประสงค์ข้อที่ 6 กิจกรรมเสนอแนะ

1. กิจกรรมศูนย์บริการข่าวสาร การเผยแพร่ข่าวสาร ความรู้ และเหตุการณ์ปัจจุบัน เป็นการฝึกทักษะด้านการใช้ภาษาไทยให้นักเรียน และยังเป็นการทำให้นักเรียน และประชาชนมีความรู้กว้างขวางขึ้น
2. กิจกรรมการจัดป้ายข่าวเหตุการณ์และวันสำคัญ ๆ การรายงานข่าว เหตุการณ์ และวันสำคัญ โดยการเขียนหรือตัดข้อความประกอบแผนที่และรูปภาพในป้ายนิเทศ หรือป้ายข่าว เหตุการณ์และวันสำคัญ จะช่วยให้ข่าวและเหตุการณ์นั้น ๆ มีคุณค่ามากขึ้น
3. กิจกรรมหนังสือพิมพ์กระดานดำ การให้นักเรียนเขียนข่าวและเหตุการณ์ และสิ่งเสนอซึ่งคนในชุมชนควรรับทราบ เป็นการส่งเสริมทักษะภาษาไทย ศิลปะศึกษา และเป็นการเสนอข่าวเหตุการณ์แบบประหยัด ทั้งช่วยสนับสนุนการณรงค์เพื่อการรู้หนังสือด้วย
4. กิจกรรมหนังสือพิมพ์แผ่นเดียว การจัดทำหนังสือพิมพ์แผ่นเดียว โดยการคัดเลือกข่าว เหตุการณ์สำคัญ ๆ ความรู้ที่เป็นประโยชน์หรือเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาจัดพิมพ์เผยแพร่ให้ประชาชนในหมู่บ้าน จะช่วยแก้ปัญหาให้กับประชาชนในชนบทได้ไม่น้อย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 7 กิจกรรมเสนอแนะ

1. กิจกรรมศูนย์วิชาการชุมชน จัดโรงเรียนให้เป็นแหล่งวิชาการ เพื่อให้นักเรียนและประชาชนในชุมชนใช้ประโยชน์ในการค้นคว้าหาความรู้และความบันเทิง
2. กิจกรรมบริการสุขภาพอนามัย โรงเรียนได้จัดให้มีการตรวจแนะนำและบริการด้านสุขภาพอนามัยแก่นักเรียนและประชาชนโดยร่วมมือกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุข
3. กิจกรรมนิทรรศการแสดงผลงาน โรงเรียนจัดเผยแพร่ผลงานทางวิชาการและผลผลิตจากการฝึกปฏิบัติให้ชุมชนได้รู้เห็นและให้การสนับสนุน
4. กิจกรรมศูนย์ประสานงานฝึกวิชาชีพท้องถิ่น การให้นักเรียนและประชาชนได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้ โดยเฉพาะในด้านวิชาชีพที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นจะช่วยส่งเสริมให้ประชาชนและนักเรียนในชนบทมีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น
5. กิจกรรมกองทุนสวัสดิการ โรงเรียนกระตุ้นประสานงานและสนับสนุนให้มีการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการขึ้นในหมู่บ้าน เพื่อสร้างความมั่นใจและบรรเทาความเดือดร้อนให้กับประชาชนในหมู่บ้านได้
6. กิจกรรมวันผู้ปกครองเยี่ยมโรงเรียน การจัดงานวันผู้ปกครองเยี่ยมโรงเรียน ภาคเรียนละ 1 ครั้ง ผู้ปกครองจะได้ชมการจัดการเรียนการสอน การปรับปรุงชั้นเรียน และผลงานของนักเรียนจะช่วยเสริมสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างบ้านและโรงเรียน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 8 กิจกรรมเสนอแนะ

1. กิจกรรมนันทนาการ โรงเรียนสนับสนุนให้มีกิจกรรมนันทนาการขึ้นในโรงเรียนและหมู่บ้าน เช่น ดนตรี ขับร้อง ฟ้อนรำ และการละเล่นพื้นเมือง เพื่อเป็นการพักผ่อนหย่อนใจ รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และยังเป็นการรักษาเอกลักษณ์ของชาติ
2. กิจกรรมกีฬาสัมพันธ์ โรงเรียนสนับสนุนให้มีการแข่งขันกีฬาในหมู่บ้าน โดยใช้สถานที่ของโรงเรียน ช่วยเหลือในด้านผู้ฝึก และสนับสนุนอุปกรณ์ตามความเหมาะสม
3. กิจกรรมการส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นฐาน การให้นักเรียนช่วยกันฟื้นฟูทำนุบำรุงรักษาศิลปวัฒนธรรม ที่มีในท้องถิ่นร่วมกับชุมชน สามารถสร้างความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

4. กิจกรรมวันสำคัญของท้องถิ่น การจัดให้มีกิจกรรมวันสำคัญของท้องถิ่น จะสร้างความสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้นระหว่างโรงเรียนกับชุมชน และกระตุ้นให้นักเรียนและบุคคลในชุมชนเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมและประเพณีเหล่านั้น

5. กิจกรรมบริการชุมชน โรงเรียนส่งเสริมให้มีการบริการด้านเครื่องใช้ สุนัขเล่น และสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ให้ประชาชนได้เข้ามาใช้บริการตามความเหมาะสม

6. กิจกรรมศาสนาเพื่อชีวิต การให้นักเรียนได้ปฏิบัติศาสนกิจ และนำไปใช้ใน ชีวิตประจำวัน ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและช่วยยให้สังคมสงบสุขอีกด้วย

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบหรือผลการดำเนินงานของโครงการการศึกษา เพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้ มีดังต่อไปนี้

เจริญ โภคผล (2508 : 131) ได้วิจัยเรื่อง สำนววิธีการและผลการดำเนินงานตามโครงการปรับปรุงโรงเรียนประชาบาลให้เป็นโรงเรียนชุมชนเขตการศึกษา 10 เมื่อปี พ.ศ.2508 สรุปได้ว่า การดำเนินงานของโรงเรียนส่วนใหญ่ยังไม่ถูกต้อง สมบูรณ์ ตามหลักการ และแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนชุมชน ส่วนใหญ่มุ่งเฉพาะด้านการศึกษาในระบบโรงเรียน ยังไม่มีการจัดสอนสำหรับบุคคลภายนอกโรงเรียน งานพัฒนาชุมชนหลายอย่างที่โรงเรียนไม่ได้กระทำเพื่อประโยชน์แก่ชุมชน การดำเนินงานมีปัญหาและอุปสรรคอยู่หลายประการตามลำดับ คือ อุปกรณ์การสอน งบประมาณ ความร่วมมือในการดำเนินงาน อาคารเรียน ปริมาณครู และครูที่มีวุฒิเหมาะสมยังไม่มี

สอดคล้องกับผลการวิจัยของ ทนงศักดิ์ คุ่มไชนะน้ำ (2519 : 56-57) ได้วิจัย เรื่องกิจกรรมและปัญหาการดำเนินงานในโรงเรียนชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กลุ่มตัวอย่าง เป็นครู กลุ่มประชาชน และกลุ่มผู้บริหารโรงเรียนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 6 จังหวัด สรุป ได้ว่า การดำเนินงานของโรงเรียนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังไม่สอดคล้องกับหลักการ วัตถุประสงค์และแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนชุมชนเท่าที่ควร มีกิจกรรมเน้นหนักไปใน ด้านการปรับปรุงโรงเรียนและการเรียนการสอน ปัญหาการดำเนินงาน ได้แก่ ขาดเครื่องมือ และครูสำหรับสอนวิชาชีพให้แก่ประชาชน ขาดความช่วยเหลือสนับสนุนด้านกำลังใจ งบประมาณ

จากฝ่ายบริหารระดับเหนือขึ้นไป ประชาชนส่วนใหญ่มีฐานะยากจน มักจะใช้เวลาไปประกอบอาชีพหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว ไม่สนใจต่อกิจกรรมทางการศึกษาของโรงเรียน

เช่นเดียวกันกับ ประจวบ ต่อตระกูล (2519 : 39-45) ได้วิจัยเรื่อง บทบาทของการบริหารงานด้านความสัมพันธ์กับชุมชนของครูใหญ่โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดอ่างทอง เมื่อปี พ.ศ.2519 จากความเห็นของครู ประชาชน ปรากฏว่า ครูใหญ่ยังปฏิบัติงานด้านนี้อยู่ในระดับต่ำ ครูและประชาชนคาดหวังว่า ครูใหญ่ควรจะมีหน้าที่การฝึกอบรมเกี่ยวกับการประกอบอาชีพแก่ประชาชนในชุมชนซึ่งเป็นการบริการชุมชนของโรงเรียน

ส่วน ธวัช หันโตภาส (2521 : 85-88) ได้วิจัยเรื่อง บทบาทของโรงเรียนชุมชนในประเทศไทยต่อการพัฒนาชุมชน เขตการศึกษา 12 เมื่อปี พ.ศ.2521 พบว่า โรงเรียนมีส่วนช่วยในการพัฒนาชุมชนให้เจริญทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองเป็นอย่างดี ส่วนอุปสรรคที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนของโรงเรียนชุมชน ได้แก่ บุคลากรของโรงเรียนขาดความรู้ความเข้าใจในการดำเนินงาน จำนวนบุคลากรไม่เพียงพอ และปัญหาการขาดแคลนงบประมาณ

ในปี พ.ศ.2523 ปรีชา นิพนธ์พิทยา (2523 : 93-101) ได้วิจัยเรื่อง การดำเนินงานโรงเรียนชุมชนในเขตการศึกษา 1 โดยใช้กลุ่มตัวอย่างเป็นครู ครูใหญ่ และกรรมการศึกษาของโรงเรียน พบว่า การดำเนินงานของโรงเรียนมีปัญหาเกี่ยวกับการขาดแคลนงบประมาณ ขาดแคลนเครื่องมือสำหรับสอนวิชาชีพ ครูผู้สอนขาดความรู้ในการปรับปรุงและการใช้หลักสูตรการสอน ขาดความร่วมมือสำหรับสอนวิชาชีพ ครูผู้สอนขาดความรู้ในการปรับปรุงและการใช้หลักสูตรการสอน ขาดความร่วมมือจากหน่วยราชการอื่น ๆ ขาดการประชาสัมพันธ์ และผู้ดำเนินงานในโรงเรียนชุมชนไม่เข้าใจหลักการดำเนินงานของโรงเรียนชุมชน

ในปี พ.ศ.2525 วิสุทธิ์ ราตรี (2525 : 75-76) ได้วิจัยเรื่อง ความสอดคล้องของการดำเนินงานโรงเรียนชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี กับหลักการและวัตถุประสงค์ของโรงเรียนชุมชน ศึกษาจากกลุ่มตัวอย่าง เป็นผู้บริหารโรงเรียน ครู และกรรมการศึกษา สรุปได้ว่า โรงเรียนชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานีมีการดำเนินงานไม่สอดคล้องกับหลักการและวัตถุประสงค์ของโรงเรียนชุมชนในด้านการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือโรงเรียนและด้านการให้การศึกษา และการบริการชุมชน ส่วนการดำเนินงานด้านการปลูกฝังประชาธิปไตย

ขั้นพื้นฐานแก่ชุมชน และการปรับปรุงหลักสูตร ส่วนการเรียนการสอนทางโรงเรียนได้ดำเนินการให้สอดคล้องกับหลักการและวัตถุประสงค์ของโรงเรียนชุมชน

ในปี พ.ศ.2526 สุรพงษ์ พูลสุวรรณ (2526 : 77-83) ได้ทำการวิจัยเรื่อง บทบาททางการศึกษาของครูใหญ่ต่อการพัฒนาชุมชน ในพื้นที่ชนบทยากจน เขตการศึกษา 11 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ครูใหญ่ ครู ประชาชน พบว่า ครูใหญ่มีบทบาทต่อการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ เรียงตามลำดับ คือ บทบาทในด้านความสัมพันธ์กับผู้ปกครองและประชาชน บทบาทในด้านให้ความรู้แก่ประชาชนและการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของท้องถิ่น และบทบาทด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมการประกอบอาชีพของประชาชน บทบาทดังกล่าวครูใหญ่มิมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนในระดับน้อย เนื่องจากไม่ตระหนักถึงความสำคัญของงานนี้ บริหารงานตามความคิดเห็นของตนเองเป็นสำคัญ หน่วยงานระดับสูงไม่เห็นความสำคัญเท่าที่ควร

จากที่กล่าวมา เป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของโรงเรียนชุมชน และบทบาทในการพัฒนาชุมชนของผู้บริหารโรงเรียน สรุปได้ว่า ส่วนใหญ่โรงเรียนยังดำเนินการเฉพาะในส่วนของระบบภายในโรงเรียน เน้นหนักในการปรับปรุงการเรียนการสอน และพบว่าปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานของโรงเรียนชุมชน ได้แก่ วัสดุอุปกรณ์ งบประมาณ ความรู้ความเข้าใจ ในการดำเนินงาน

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) ในระยะต่อมามีดังต่อไปนี้

ในปี พ.ศ.2526 สะอาด พองอินทร์ (2526 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง บทบาทในการพัฒนาชุมชนของครูใหญ่ในโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทยากจน ตามการรับรู้ของครู และผู้บริหารการศึกษา ในเขตการศึกษา 8 พบว่า บทบาทของครูที่ได้ปฏิบัติจริงในการพัฒนาชุมชน ตามความคิดเห็นของครูคือ ด้านสังคมและวัฒนธรรม ส่วนผู้บริหารสถานศึกษาเห็นว่า บทบาทที่ครูปฏิบัติจริงมากที่สุดคือ ด้านการเมืองการปกครอง ส่วนบทบาทที่ครูปฏิบัติได้น้อยที่สุด คือ ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ สำหรับบทบาทที่คาดหวังทั้งครูและผู้บริหารการศึกษาคาดหวังให้ปฏิบัติได้น้อยที่สุดคือ ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ และปัญหาอุปสรรคที่พบคือ การขาดวัสดุอุปกรณ์ และเครื่องมือ ประชาชนยากจน บุคลากรขาดความรู้ด้านอาชีพ ประชาชนมีความรู้ที่แตกต่างกันและครูไม่มีเวลาเพียงพอในการบริการชุมชน

ในปี พ.ศ. 2532 สมบูรณ์ บุญฤทธิ์ (2532 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง บทบาทในการพัฒนาชุมชนของครูโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทยากจน จังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการวิจัยพบว่า ครูมีบทบาทรวมอยู่ในระดับปานกลาง บทบาทที่ปฏิบัติมากที่สุดคือ บทบาทในการพัฒนาด้านสังคม วัฒนธรรม รองลงมาคือ การสาธารณสุข การเมือง การปกครอง และเศรษฐกิจอาชีพ ตามลำดับ และพบว่า ปัญหา อุปสรรคในการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนของครู คือ ครูไม่มีเวลา และสวัสดิการเพียงพอในการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน ประชาชนไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา ขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การคมนาคมไม่สะดวก งบประมาณไม่เพียงพอกับความต้องการ และระบบการจัดทำงบประมาณมีวิธีการยุ่งยากและล่าช้า

และในปี พ.ศ. 2533 เสรี สุวรรณประเสริฐ (2533 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนของผู้บริหาร โรงเรียนประถมศึกษาในโครงการและนอกโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท จังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการรับรู้การปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนที่เป็นจริงและที่คาดหวังของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการ กศ.พช. อยู่ในระดับมาก และกลุ่มตัวอย่างมีการรับรู้การปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนที่เป็นจริงของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษานอกโครงการ กศ.พช. อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนการปฏิบัติงานที่คาดหวังอยู่ในระดับมาก

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในชนบทที่กล่าวมา เป็นการศึกษาถึงบทบาทการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนของครู สรุปได้ว่า ครูมีบทบาทมากที่สุดในการพัฒนา ด้านสังคมและวัฒนธรรม และการปฏิบัติงานของผู้บริหารสถานศึกษาอยู่ในระดับมาก นอกจากนี้ที่กล่าวมา ยังมีการประเมินผลการดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในชนบท (กศ.พช.) ในระดับศูนย์การดำเนินงานและระดับประเทศ ที่สำรวจพบมีดังต่อไปนี้

ในปี พ.ศ. 2527 ศูนย์ดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทยากจน (กศ.พช.) ศูนย์ 1 (2527 : 17-18) ประกอบด้วย จังหวัดสงขลา สตูล พัทลุง ปัตตานี และนครศรีธรรมราช ได้ประเมินโครงการพบว่า ร้อยละ 80 ของโรงเรียนที่ดำเนินงานตามโครงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการ กล่าวคือ ส่วนมากจัดกิจกรรมที่เสนอแนะได้ตามวัตถุประสงค์ของโครงการร้อยละ 80 ของโรงเรียนใน

โครงการช่วยสนับสนุนให้โรงเรียนแบบศูนย์กลางในการช่วยพัฒนาชุมชนได้เป็นอย่างดี และส่งผลให้ ครู นักเรียน และประชาชนมีเจตคติที่ดีต่อโรงเรียนมากขึ้น ในด้านชุมชน ร้อยละ 60 ของประชาชนในชุมชนให้ความร่วมมือสนับสนุนในกิจกรรมของโรงเรียนเป็นอย่างดีทุกกิจกรรม และพร้อมที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง โดยการปรับปรุงที่อยู่อาศัย ให้สะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อย ถูกสุขลักษณะ สนใจในการศึกษาวิชาชีพ เพิ่มพูนความรู้ ให้แก่ตนเอง มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมมากขึ้น

ในปี พ.ศ.2527 ปีเดียวกัน ศูนย์ดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน ในเขตชนบทยากจน (กศ.พช.) ศูนย์ที่ 2 (2527 : 41-42) ประกอบด้วย จังหวัด นครสวรรค์ กำแพงเพชร ตาก และอุทัยธานี ได้ศึกษาปัญหาการดำเนินงานโครงการ กศ.พช. พบว่า ปัญหาการดำเนินงานตามโครงการนี้มีปัญหาสำหรับผู้บริหารโรงเรียนและคณะครู ก็คือ การจูงใจให้ชุมชน ลด ละ เลิก อบายมุข เรื่องที่มีปัญหาปานกลางมีหลายประการ เช่น การวางแผนครอบครัว ส่วนการดำเนินงานตามโครงการของผู้นำหมู่บ้านก็มีปัญหาสำคัญคือ การให้ชุมชน ลด ละ เลิก อบายมุข และการให้ความร่วมมือของประชาชน ในด้านความต้องการ พบว่า ผู้บริหารโรงเรียน ครู และผู้นำท้องถิ่น ต้องการให้มีการสำรวจสภาพเศรษฐกิจของ ชุมชนก่อนการดำเนินงานมากที่สุด

และในปี พ.ศ.2527 เช่นเดียวกัน ศูนย์ดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนา หมู่บ้านในเขตชนบทยากจน (กศ.พช.) ศูนย์ที่ 9 (2527 : 60-62) ประกอบด้วย จังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด และกาฬสินธุ์ ได้ศึกษาผลการดำเนินงานของโรงเรียนในโครงการ สรุปการดำเนินงานแต่ละวัตถุประสงค์เป็นรายกิจกรรม ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 กิจกรรมที่โรงเรียนจัดทำประสบผลสำเร็จค่อนข้างมาก ได้แก่ กิจกรรมวันแม่ การทำความสะอาด การบริการสุขภาพอนามัย และกิจกรรมวันไหว้ครู กิจกรรม ที่จัดได้ผลในระดับปานกลาง ได้แก่ กิจกรรมอาหารกลางวัน ส่งเสริมวินัยนักเรียน ห้องสมุด สหกรณ์ในโรงเรียน ส่วนกิจกรรมที่จัดแล้วได้ผลค่อนข้างน้อยและจำนวนโรงเรียนที่จัดก็มีน้อย คือ กิจกรรมประชาธิปไตยในโรงเรียน บริหารจิตใจ ออมทรัพย์ และกิจกรรมพัฒนา

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 กิจกรรมที่ทำได้ผลมากและทุกโรงเรียนดำเนินการ คือ การสำรวจสภาพปัจจุบันปัญหาของชุมชน ที่ได้ผลในระดับปานกลางคือ วันพบปะก่อนปิดและเปิดภาคเรียน ส่วนที่ได้ผลค่อนข้างน้อยคือ การจัดทำสำมะโนนักเรียน และการจัดครูที่ปรึกษาประจำรุ่น

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 กิจกรรมที่จัดทำเกือบทุกโรงเรียนและได้ผลค่อนข้างมาก ได้แก่ กิจกรรมพัฒนาบ้านเรา วันประชาร่วมใจ กิจกรรมที่โรงเรียนจัดแล้วได้ผลค่อนข้างน้อย ได้แก่ กิจกรรมกลุ่มบ้านตัวอย่าง จัดทำป้ายคติพจน์ คำขวัญเพื่อการพัฒนา ส่วนกิจกรรมปลูกป่าและสร้างสวนรุกขชาตินั้น แม้จะได้ผลค่อนข้างน้อยแต่ทุกโรงเรียนก็กำลังดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

วัตถุประสงค์ข้อที่ 4 การฝึกอบรมและพัฒนาผู้นำนั้น ไม่ค่อยได้ผลมากนักเพราะไม่ได้มีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง มีบางโรงเรียนที่ทำได้ผลตามวัตถุประสงค์

วัตถุประสงค์ข้อที่ 5 กิจกรรมตามวัตถุประสงค์นี้ส่วนใหญ่ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดจนเป็นที่น่าพอใจเกือบทุกกิจกรรม เช่น แปลงสาริตถารเกษตร การเลี้ยงปลา บันไดโองชีเมนต์ ทำอิฐบล็อก เสาคอนกรีต

วัตถุประสงค์ข้อที่ 6 ทุกโรงเรียนได้จัดกิจกรรมศูนย์บริการข่าวสาร ประสบผลสำเร็จพอสมควรแต่มีปัญหาด้านอุปกรณ์อยู่บ้างในโรงเรียนที่ไม่มีไฟฟ้าเฉพาะไม่มีงบประมาณค่าน้ำมันเชื้อเพลิง ส่วนกิจกรรมอื่น ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ แผ่นป้ายข่าวสาร ทำได้ค่อนข้างน้อย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 7 กิจกรรมที่ประสบผลสำเร็จค่อนข้างมาก ได้แก่ กิจกรรมการบริการสุขภาพเกือบทุกโรงเรียนทำกิจกรรมนี้ เฉลี่ยภาคเรียนละ 1 ครั้ง ส่วนกิจกรรมอื่น เช่น กิจกรรมการจัดโรงเรียนให้เป็นศูนย์วิชาการแก่นักเรียนและชุมชน จะมีปัญหาในด้านอาคารสถานที่

วัตถุประสงค์ข้อที่ 8 กิจกรรมที่จัดทำสำเร็จมากจนเป็นกิจกรรมดีเด่น ได้แก่ กิจกรรมกีฬาสัมพันธ์ และวันสำคัญของท้องถิ่น

ในปี พ.ศ.2529 ศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ ในฐานะเลขานุการคณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ (คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2529 : 44) ได้ดำเนินการสำรวจภาคสนามและประเมินผลการดำเนินงานโครงการในช่วง

3 ปีแรก พ.ศ. 2525-2527 ของแผนพัฒนาระยะที่ 5 เมื่อเดือนมีนาคม 2528 โดยสุ่มตัวอย่าง จาก 3 จังหวัดคือ เชียงใหม่ ขอนแก่น และสงขลา จังหวัดละ 3 อำเภอ อำเภอละ 8 หมู่บ้าน รวม 72 หมู่บ้าน จากการประเมินผลพบว่า โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) มีความยากลำบากในการดำเนินงานพอสมควร ประชาชนในหมู่บ้านร้อยละ 18 ได้รับการฝึกอบรมวิชาชีพต่าง ๆ ที่โรงเรียนได้จัดขึ้นร้อยละ 57 ของผู้เข้าฝึกอบรมเห็นว่า วิชาชีพที่ได้รับจากการอบรมมีประโยชน์ปานกลาง ส่วนการฝึกอบรมผู้นำหมู่บ้านร้อยละ 21 ของประชาชนในหมู่บ้านได้รับการฝึกอบรมตามที่โรงเรียนจัด ส่วนบทบาทในการให้คำแนะนำช่วยเหลือชุมชนในการจัดทำแผนพัฒนาหมู่บ้าน และการพัฒนาด้านอื่น ๆ พบว่า ครูมีส่วนช่วยเหลือแนะนำค่อนข้างน้อย และยังพบว่า เจ้าหน้าที่ระดับอำเภอยังไม่เข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนในการดำเนินงานโครงการ

การประเมินผลการดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) ที่สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติได้ทำการประเมินผลในพื้นที่ เป้าหมาย 38 จังหวัด ในปีงบประมาณ 2526-2527 ปีงบประมาณ 2528-2529 และ ปีงบประมาณ 2530-2531 ผลการประเมินมีดังต่อไปนี้

การประเมินผลครั้งที่ 1 ปี พ.ศ. 2529 สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2529 : 282-290) ได้ประเมินผลการดำเนินงานโครงการ กศ.พช. ปี งบประมาณ 2526-2527 จากการประเมินสรุปได้ว่า

สภาพแวดล้อม ปัจจัยเบื้องต้น และผลผลิต โดยภาพรวมและแต่ละด้านหลังเริ่มโครงการดีกว่าก่อนเริ่มโครงการ สภาพการณ์หลังเริ่มโครงการในด้านสภาพแวดล้อมโดยภาพรวม และแต่ละด้านอยู่ในระดับปานกลาง ด้านปัจจัยเบื้องต้นโดยภาพรวมและแต่ละด้านอยู่ในระดับปานกลาง ด้านกระบวนการ โดยภาพรวมและแต่ละด้านอยู่ในระดับปานกลาง ยกเว้นกิจกรรมของโรงเรียนอยู่ในระดับดี ผลการปฏิบัติงานตามวัตถุประสงค์ของโครงการ โดยภาพรวมบรรลุวัตถุประสงค์ในระดับปานกลาง ยกเว้นการปรับปรุงโรงเรียนให้เป็นแหล่งข่าวสารให้เป็นศูนย์ส่งเสริมการพัฒนาบุคลากรในท้องถิ่นและการปรับปรุงโรงเรียนให้เป็นศูนย์ประสานงาน ประชาชนเห็นว่าได้ผลในระดับดี การดำเนินงานของโครงการบรรลุเป้าหมายเป็นอย่างดี และมีเจตคติที่ดีต่อโครงการ

การประเมินผลครั้งที่ 2 สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (ม.ป.ป. : 258-293) ได้ประเมินผลการดำเนินงานโครงการ กศ.พช. ปีงบประมาณ 2528-2529 ผลจากการประเมินสรุปได้ดังนี้

1. สภาพแวดล้อม ปัจจัยเบื้องต้น และผลผลิตหลังเริ่มโครงการดีกว่าก่อนเริ่มโครงการ
2. สภาพหลังเริ่มโครงการพบว่า ด้านสภาพแวดล้อมรวม ด้านสภาพแวดล้อมด้านการเมือง การปกครอง ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านอนามัยและสาธารณสุขอยู่ในสภาพเหมาะสมมาก ด้านอื่น ๆ อยู่ในสภาพเหมาะสม ด้านปัจจัยเบื้องต้นรวม และปัจจัยเบื้องต้นด้านคุณสมบัติของผู้ดำเนินการตามโครงการอยู่ในสภาพเหมาะสมมาก ด้านอื่น ๆ อยู่ในสภาพเหมาะสม ด้านกระบวนการรวม และแต่ละด้านดำเนินการได้ในระดับปานกลาง ด้านผลผลิตรวม และผลผลิตด้านการปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอน การปรับปรุงโรงเรียนเป็นศูนย์ส่งเสริมกีฬา นันทนาการ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี จัดทำได้ในระดับมาก ผลผลิตด้านอื่น ๆ จัดทำได้ในระดับปานกลาง
3. สภาพแวดล้อมรวมแต่ละด้าน ศูนย์ที่ 8 อยู่ในสภาพเหมาะสมกว่าศูนย์อื่น ๆ และศูนย์ที่ 10 อยู่ในสภาพเหมาะสมน้อยกว่าศูนย์อื่น ๆ เกือบทุกด้าน ด้านปัจจัยเบื้องต้นรวมแตกต่างกันไม่เด่นชัด ด้านกระบวนการรวมและแต่ละด้าน ศูนย์ที่ 5 ดำเนินการได้ดีกว่า ศูนย์ที่ 11 ส่วนศูนย์อื่น ๆ ดำเนินการได้ในระดับปานกลาง ด้านผลผลิตตามวัตถุประสงค์รวม และแต่ละด้าน ศูนย์ที่ 7 จัดทำได้มากกว่าศูนย์อื่น ๆ ศูนย์ที่ 5 จัดทำได้น้อยกว่าศูนย์อื่น ๆ

การประเมินผลครั้งที่ 3 ปี 2532 สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2532 : 70-74) ได้ประเมินผลโครงการ กศ.พช. ปีงบประมาณ 2530-2534 ผลการประเมินสรุปได้ดังต่อไปนี้

ผลการดำเนินงานของโครงการพบว่า สภาพทั่วไป และปัจจัยเบื้องต้นในเรื่อง แหล่งน้ำดื่ม น้ำใช้เพียงพอ แต่น้ำสำหรับการเกษตรไม่เพียงพอ บุคลากรในการดำเนินงานมีความรู้ความสามารถในระดับมาก งบประมาณ และวัสดุอุปกรณ์มีน้อย

ผลกระทบของการดำเนินงาน การดำเนินงานของโครงการมีผลทำให้เกิดความสามัคคี การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ส่งเสริมให้ชุมชนมีอาชีพเสริม ประชาชนมีการลด ละ เลิก อบายมุข

จากที่กล่าวมาทั้งสิ้นเป็นงานวิจัย และงานการประเมินผลที่เกี่ยวข้องกับการจัดโรงเรียนประถมศึกษาเพื่อเป็นศูนย์กลางของชุมชน และทำหน้าที่ในการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ ในพื้นที่เขตบริการของโรงเรียน โดยเฉพาะการดำเนินงานของโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) ได้มีการประเมินการจัดกิจกรรมของโครงการ ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยครั้งนี้ ที่ต้องการศึกษาผลกระทบของโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทที่มีต่อการพัฒนาชุมชนชนบทในพื้นที่เขตบริการของโรงเรียนประถมศึกษา ผู้วิจัยได้กำหนดศึกษาเฉพาะโรงเรียนที่ดำเนินงานโครงการในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช

วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ทั่วไป เพื่อศึกษาผลกระทบของโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนชนบทในพื้นที่ของหมู่บ้านในเขตบริการของโรงเรียนประถมศึกษา มีวัตถุประสงค์เฉพาะดังนี้

1. เพื่อศึกษาระดับผลกระทบของโครงการ กศ.พช. ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนชนบทตามความเห็นของครูผู้สอน กรรมการหมู่บ้าน และประชาชน
2. เพื่อศึกษาระดับผลกระทบของโครงการ กศ.พช. ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนชนบทของอำเภอชะอวด เขียวใหญ่ ปากพนัง และหัวไทร
3. เพื่อศึกษาระดับผลกระทบของโครงการ กศ.พช. ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนชนบทในปีงบประมาณ 2526-2527 2528-2529 2530-2531 และ 2532
4. เพื่อเปรียบเทียบระดับผลกระทบของโครงการ กศ.พช. ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนชนบท ระหว่างความเห็นของครูผู้สอน กรรมการหมู่บ้าน และประชาชน
5. เพื่อเปรียบเทียบระดับผลกระทบของโครงการ กศ.พช. การพัฒนาชุมชนชนบทระหว่างของอำเภอชะอวด เขียวใหญ่ ปากพนัง และหัวไทร

6. เพื่อเปรียบเทียบระดับผลกระทบของโครงการ กศ.พช. ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนชนบท ระหว่างปีงบประมาณ 2526-2527 2528-2529 2530-2531 และ 2532

7. เพื่อทราบผลกระทบอื่น ๆ ของโครงการ กศ.พช. ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนชนบท ตามความเห็นของครูผู้สอน กรรมการหมู่บ้าน และประชาชน

8. เพื่อทราบปัญหา ความต้องการ และอุปสรรคในการพัฒนาชุมชน ตามความเห็นของครูผู้สอน กรรมการหมู่บ้าน และประชาชน

สมมติฐานการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้เปรียบเทียบระดับผลกระทบของโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) ได้กำหนดสมมติฐานดังนี้

1. ครูผู้สอน กรรมการหมู่บ้าน และประชาชนมีความเห็นต่อระดับผลกระทบของการดำเนินงานโครงการ กศ.พช. ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนชนบท ไม่แตกต่างกัน

2. ระดับผลกระทบของโครงการ กศ.พช. ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนชนบทของอำเภอชะอวด เขียวใหญ่ ปากพนัง และหัวไทร ไม่แตกต่างกัน

3. ระดับผลกระทบของโครงการ กศ.พช. ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนชนบทในปีงบประมาณ 2526-2527 2528-2529 2530-2531 และ 2532 ไม่แตกต่างกัน

ความสำคัญและประโยชน์

การดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) ของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาตินั้น ได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปีงบประมาณ 2526 จนถึงปัจจุบัน และมีแนวโน้มที่จะขยายการดำเนินงานโครงการให้มากขึ้น การวิจัยครั้งนี้จึงมีความสำคัญและประโยชน์ ดังนี้

1. ผลการวิจัยจะช่วยให้ทราบผลกระทบหรือผลสำเร็จในการพัฒนาหมู่บ้านของโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) มีมากน้อยเพียงใด

2. ผลการวิจัยจะช่วยให้ทราบความคิดเห็นของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ที่มีต่อผลกระทบของโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) ว่าแตกต่างกันหรือไม่
3. ผลการวิจัยจะช่วยให้ทราบผลกระทบของโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) ของอำเภอชะอวด เขียวใหญ่ ปากพนัง และหัวไทร ว่ามีผลสำเร็จอยู่ในระดับใด แตกต่างกันหรือไม่
4. ผลการวิจัยจะช่วยให้ทราบผลกระทบของโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) ของโรงเรียนที่เริ่มดำเนินการในปีงบประมาณ 2526-2527 2528-2529 2530-2532 ว่ามีผลสำเร็จในระดับใด แตกต่างกันหรือไม่
5. ผลการวิจัยจะเป็นข้อมูลในการกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ และกิจกรรมของโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) ให้เหมาะสมกับการดำเนินงานของโรงเรียนประถมศึกษาที่จะทำหน้าที่ในการพัฒนาหมู่บ้านในชนบท ของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ
6. ผลการวิจัยจะเป็นข้อมูลสำหรับสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดนครศรีธรรมราช และสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอที่เกี่ยวข้อง ในการกำกับ ติดตาม นิเทศ และประเมินผลการดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ
7. ผลการวิจัยจะช่วยให้ทราบผลกระทบด้านอื่น ๆ จากการดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.)
8. ผลการวิจัยจะช่วยให้ทราบปัญหา ความต้องการของประชาชน และอุปสรรคในการพัฒนาหมู่บ้าน เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาหมู่บ้านได้ถูกต้อง
9. ผลการวิจัยจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนชนบท

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตในการศึกษา ดังนี้

1. เป็นการศึกษาผลกระทบของโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท

(กศ.พช.) ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนชนบท ศึกษาเฉพาะพื้นที่ของหมู่บ้านในเขตบริการของโรงเรียนประถมศึกษาในอำเภอชะอวด เขียวใหญ่ ปากพนัง และหัวไทร

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ครูผู้สอน กรรมการหมู่บ้าน และประชาชนในพื้นที่หมู่บ้านเขตบริการของโรงเรียนประถมศึกษาที่ดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) ปีงบประมาณ 2526 2527 2528 2529 2530 2531 และ 2532 รวมทั้งสิ้น 60 โรงเรียน ได้กลุ่มตัวอย่าง 360 คน

3. ตัวแปรที่ศึกษา

3.1 ตัวแปรอิสระ ได้แก่

3.1.1 ความคิดเห็นของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนชนบท จากกาดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) คือ

- 1) ครูผู้สอน
- 2) กรรมการหมู่บ้าน
- 3) ประชาชน

3.1.2 อำเภอในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงเรียนประถมศึกษาที่ดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) คือ

- 1) อำเภอชะอวด
- 2) อำเภอเขียวใหญ่
- 3) อำเภอปากพนัง
- 4) อำเภอหัวไทร

3.1.3 ปีงบประมาณที่โรงเรียนประถมศึกษาดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) คือ

- 1) ปีงบประมาณ 2526-2527
- 2) ปีงบประมาณ 2528-2529
- 3) ปีงบประมาณ 2530-2531
- 4) ปีงบประมาณ 2532

3.2 ตัวแปรตาม ได้แก่ ผลกระทบของการดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนชนบท คือ

- 3.2.1 การพัฒนาตนเอง และสังคมเพื่อคุณภาพชีวิต
- 3.2.2 การกำหนดแนวทางการพัฒนาท้องถิ่น
- 3.2.3 การพึ่งตนเองของประชาชน
- 3.2.4 การปฏิบัติเป็นตัวอย่าง ของผู้นำชุมชน
- 3.2.5 การประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น
- 3.2.6 การบริการข่าวสารเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต
- 3.2.7 การจัดศูนย์ประสานงานเพื่อการบริหารวิชาการและวิชาชีพ
- 3.2.8 การส่งเสริมการศึกษา นันทนาการ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถาม เป็นตัวแทนของกลุ่มประชากรที่เชื่อถือได้
2. ผู้ตอบแบบสอบถามในแต่ละกลุ่ม ให้ความเห็นตามความเป็นจริง

นิยามศัพท์

คำนิยามศัพท์เฉพาะการวิจัยครั้งนี้ มีดังนี้

1. โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) หรือโครงการ กศ.พช. หมายถึง โครงการหนึ่งของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ให้โรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดเป็นศูนย์กลางช่วยพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท ได้เริ่มโครงการตั้งแต่ปีงบประมาณ 2526 และต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน
2. การพัฒนาชุมชนในชนบท หมายถึง การพัฒนาหมู่บ้านในเขตบริการของโรงเรียนประถมศึกษาที่ดำเนินงานโครงการ กศ.พช. ตามวัตถุประสงค์ 8 ประการ
3. ชุมชน หมายถึง พื้นที่หรือบริเวณของหมู่บ้านที่เป็นเขตบริการของโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการ กศ.พช. ตั้งอยู่ และเป็นที่อยู่อาศัยรวมกลุ่มของประชาชนในชนบท
4. พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง หมายถึง พื้นที่ครอบคลุมพื้นที่อำเภอชะอวด เข็รใหญ่ ปากพนัง และหัวไทร

5. ครูผู้สอน หมายถึง ข้าราชการครูสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ซึ่งทำหน้าที่สอนในโรงเรียนประถมศึกษา

6. กรรมการหมู่บ้าน หมายถึง คณะกรรมการหมู่บ้าน หรือ กม. ประกอบด้วย กรรมการโดยตำแหน่ง ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปกครอง และกรรมการโดยการเลือกตั้ง ได้แก่ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งราษฎรเลือกตั้งขึ้นมา จำนวนไม่น้อยกว่า 2 คน

7. ประชาชน หมายถึง ประชาชนทั่วไปในหมู่บ้านที่ไม่ดำรงตำแหน่งในคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งอาศัยในพื้นที่หมู่บ้านเขตบริการของโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการ กศ. พช.

8. ผลกระทบ หมายถึง ผลจากการดำเนินงานโครงการ กศ. พช. ตามวัตถุประสงค์ 8 ประการ ที่ชุมชนได้รับและเป็นการพัฒนาหมู่บ้านในเขตบริการของโรงเรียนประถมศึกษาตั้งอยู่ ซึ่งพิจารณาได้จากผลการตอบแบบสอบถามของครูผู้สอน กรรมการหมู่บ้านและประชาชน